

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра психології і туризму

Кваліфікаційна робота
на тему: «Особливості функціонування туристичних фірм в умовах
воєнного стану»

Допущено до захисту

«_____» _____-----2023 року

здобувача вищої освіти групи Т01-19
факультету туризму, бізнесу і психології
освітньої програми Туристичне обслуговування
за спеціальністю 242 Туризм
Чернова В.С.

Завідувач кафедри психології і
туризму

доктор психологічних наук,
професор
Бондаренко О.Ф.

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, доцент Зінченко
В.А

Національна шкала_ _____+
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

Зміст

ВСТУП.....	4ст.
1. ТЕОРТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ.....	8ст.
1.1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ НА ТУРИЗМ	9ст
1.2 ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ВІЙНИ НА ТУРИЗМ	10ст
1.3 КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТУРФІРМ В ФОРС- МАЖОРНИХ СИТУАЦІЯХ ПОВ'ЯЗАНИХ З ВІЙНОЮ	13ст
2. ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТУР ФІРМ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	16ст
2.1 АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА ВИКЛИКІВ, З ЯКИМИ СТИКАЮТЬСЯ ТУРИСТИЧНІ КОМПАНІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ.....	18ст
2.2 ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ФІРМ В УМОВАХ ВІЙНИ	21ст
2.3 АДАПТАЦІЯ ТУРИСТИЧНИХ ФІРМ ДО УМОВ ВІЙНИ.....	28 ст
3. ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ.....	35ст
3.1 ШЛЯХИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	35ст
3.2 ТУРИСТИЧНИЙ ДОСВІД ІНШИХ КРАЇН.....	42ст
3.3 РЕКОМЕНДАЦІЇ ТУРФІРМАМ ЩО ДО ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	47ст
ВИСНОВКИ.....	53 ст
РЕЗЮМЕ/ RESUME.....	55 ст
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57 ст

Вступ

В сучасних умовах, коли світ зазнає різних криз та конфліктів, зокрема, воєнних станів, туристичний бізнес є дуже чутливим до змін у політичній та соціальній ситуації. Умови воєнного стану, зокрема, можуть значно ускладнити роботу туристичних фірм та позначитися на їх фінансовому стані. Ця дослідницька робота зосереджена на трансформаційних перетвореннях туризму в Україні в 2022 році, які відбуваються в умовах війни. Особлива увага приділена функціонуванню туристичної галузі в цей період, адже розвиток туризму може стати однією з ключових галузей економіки не лише під час війни, але й після її закінчення. Тому, актуальність цього дослідження полягає у необхідності розуміння трансформаційних процесів в туризмі та їх впливу на розвиток цієї галузі в умовах війни.

Мета кваліфікаційної аналіз особливостей функціонування туристичних фірм в умовах воєнного стану та визначення можливих стратегій для їх адаптації до нових умов. В роботі будуть розглянуті такі аспекти як безпека туристів, зниження попиту на туристичні послуги, зміни в законодавстві, проблеми з логістикою та економічна нестабільність. Дослідження можуть бути корисними для туристичних фірм, що працюють в умовах воєнного стану, та для науковців, які займаються вивченням туристичного бізнесу.

Завдання кваліфікаційної роботи –

Завдання кваліфікаційної роботи "Особливості функціонування туристичних фірм в умовах воєнного стану" можуть бути наступними:

1. Дослідити особливості впливу воєнного стану на туристичну індустрію та показники її розвитку.

2. Проаналізувати досвід роботи туристичних фірм в країнах, які пережили воєнний стан.

3. Визначити найбільші проблеми туристичних фірм під час воєнного стану, такі як безпека туристів, зниження попиту на туристичні послуги, проблеми з логістикою тощо.

4. Дослідити можливості адаптації туристичних фірм до умов воєнного стану та розробити стратегії для їх ефективної роботи.

5. Проаналізувати законодавство країн, де діє воєнний стан, та визначити можливі впливи на роботу туристичних фірм.

6. Здійснити порівняльний аналіз фінансових результатів туристичних фірм, що діють в умовах воєнного стану та за звичайних умов.

7. Розробити рекомендації щодо збільшення ефективності роботи туристичних фірм в умовах воєнного стану.

8. Проаналізувати можливі перспективи розвитку туристичного бізнесу під час воєнного стану та розробити прогнози розвитку даної індустрії в майбутньому.

9. Зібрати та проаналізувати статистичні дані про розвиток туризму в умовах воєнного стану.

10. Систематизувати інформацію та висвітлити висновки щодо особливостей

Об'єкт дослідження Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи "Особливості функціонування туристичних фірм в умовах воєнного стану" є туристичні фірми, які працюють в країнах, де оголошено воєнний стан. Робота спрямована на вивчення особливостей функціонування таких фірм в умовах воєнного стану, їх адаптацію до складних умов, аналіз фінансових результатів та розробку стратегій для їх ефективної роботи. Дослідження також має на меті визначення можливих перспектив розвитку туристичного бізнесу в умовах воєнного стану та розробку рекомендацій щодо збільшення ефективності роботи туристичних фірм в цих умовах.

Предмет дослідження

Предметом дослідження кваліфікаційної роботи "Особливості функціонування туристичних фірм в умовах воєнного стану" є особливості

функціонування туристичних фірм, які працюють в умовах воєнного стану. Робота містить аналіз взаємодії туристичних фірм з місцевим населенням та владою в умовах воєнного конфлікту, визначення особливостей організації та здійснення туристичних послуг в умовах обмежень, зокрема заборон на в'їзд/виїзд, обмежень на пересування в межах країни, нестабільності безпеки, відсутності комфортних умов для туристів. Дослідження також включає в себе аналіз економічних та соціальних наслідків воєнного конфлікту для туристичного бізнесу та розробку пропозицій щодо зменшення негативних наслідків від таких умов.

Методи дослідження

Аналіз літературних джерел - для зібрання теоретичної бази та вивчення досвіду роботи туристичних фірм у країнах, які стикалися з воєнними конфліктами.

Експертні оцінки - для визначення особливостей та проблем, з якими стикаються туристичні фірми в умовах воєнного конфлікту.

Опитування та інтерв'ю - для дослідження думок та досвіду роботи туристичних фірм, які працювали в умовах воєнного стану.

Аналіз статистичних даних - для оцінки впливу воєнного конфлікту на туристичний бізнес та оцінки економічних наслідків.

Спостереження - для вивчення практичних аспектів діяльності туристичних фірм в умовах воєнного конфлікту.

Комбінація цих методів дослідження дозволить зібрати якісні та кількісні дані, що будуть корисні для аналізу особливостей та вирішення проблем, пов'язаних з функціонуванням туристичних фірм в умовах воєнного стану.

Інформаційна основа дослідження

Нормативні документи, що регулюють діяльність туристичних фірм в умовах воєнного стану.

Наукові публікації, монографії та наукові статті, присвячені проблемам туризму та туристичної діяльності в умовах воєнного конфлікту.

Опубліковані звіти про діяльність туристичних фірм під час воєнних конфліктів, в тому числі дослідження досвіду роботи вітчизняних туристичних фірм на теренах воєнних конфліктів.

Інформаційні ресурси, включаючи Інтернет-ресурси, бази даних, електронні бібліотеки та архіви.

Закордонні дослідження та практика діяльності туристичних фірм в умовах військових конфліктів у різних країнах світу.

Офіційні звіти державних органів та міжнародних організацій, що стосуються туристичної діяльності в умовах воєнного конфлікту.

Методичні рекомендації та практичні матеріали, що стосуються організації діяльності туристичних фірм в умовах воєнного стану.

Застосування різноманітних джерел інформації дозволить створити комплексну та об'єктивну картину про особливості функціонування туристичних фірм в умовах воєнного стану.

Ступінь вирішення проблеми в дослідженні та практичне значення одержаних результатів

Дослідження з питань особливостей функціонування туристичних фірм в умовах воєнного стану є дуже актуальним, оскільки у сучасному світі збройні конфлікти є реальністю. Робота вирішує важливу проблему підвищення ефективності функціонування туристичних фірм в умовах воєнного стану, досліджуючи причини, які можуть впливати на роботу туристичних фірм у такі складні періоди.

Отримані результати можуть бути корисними для керівників туристичних фірм, які планують розширити свій бізнес та розробити стратегії взаємодії з клієнтами в умовах воєнного конфлікту. Робота може допомогти туристичним фірмам ефективно виконувати свої функції, незважаючи на військові дії, а також розробляти нові методи та підходи до роботи в подібних умовах.

Таким чином, результати цієї роботи мають велике практичне значення для туристичного бізнесу та можуть бути використані для розробки нових стратегій та методів функціонування в умовах воєнного конфлікту.

Незважаючи на складну політичну та економічну ситуацію в державі, туризм продовжує своє функціонування. Для успішного відновлення туризму в післявоєнний період, запропоновано низку заходів, включаючи включення розвитку туризму до програм післявоєнного відновлення, проведення перемовин зі світовими готельними мережами щодо їх виходу на український ринок, розробку масштабної маркетингової кампанії для залучення іноземних туристів, розробку туристичних програм в місцях військової слави Збройних сил України, відновлення зруйнованої та пошкодженої туристичної інфраструктури, просування нестандартних форматів туризму та відкриття туристичних національних офісів у розвинених країнах світу. Практична цінність цього дослідження полягає у тому, що туристичні компанії, які планують відновити свою діяльність в післявоєнний період, можуть використовувати запропоновані напрями розвитку туризму.

Ключові слова: туристична галузь, воєнний стан, російсько-українська війна, туристична інфраструктура, програма післявоєнного відновлення.

1.ТЕОРТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

1.1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ НА ТУРИЗМ

Аналіз впливу війни на індустрію туризму є важливим напрямом досліджень з великим теоретичним і практичним значенням. Воєнні конфлікти мають серйозні економічні, соціальні і культурні наслідки, які можуть негативно позначитися на сфері туризму, економічних показниках, соціальному розвитку та інших аспектах.. Розвиток туризму залежить від здатності створювати нові робочі місця, збільшувати ВВП та зменшувати бідність серед населення. Однак воєнні конфлікти можуть значно знизити туристичний потік, призупинити інвестиції та затримати розвиток туристичної інфраструктури, що може призвести до скорочення робочих місць та економічного спаду в певних регіонах та країні в цілому. Тому розуміння теоретичних основ цього впливу є ключовим для розробки ефективних стратегій з пом'якшення наслідків війни

Теоретичні основи туризму в контексті військового стану включають розуміння та аналіз взаємозв'язку між туристичною діяльністю та військовим станом. Основні аспекти теоретичних основ туризму в контексті військового стану включають: В контексті військового стану безпека туристів є основною пріоритетною задачею. Теоретичні основи туризму в умовах військового стану досліджують фактори, що впливають на безпеку туристичної діяльності, включаючи ризики військових конфліктів, терористичні загрози, обмеження руху та інші аспекти безпеки.

Теоретичні основи досліджують вплив військового стану на туристичну інфраструктуру, таку як готелі, ресторани, транспортні засоби, атракціони тощо. Аналізується, як військовий стан може призвести до зупинки або обмеження функціонування туристичної інфраструктури та як це впливає на туристичну діяльність. Теоретичні основи вивчають економічні наслідки

військового стану для туристичної галузі та місцевої економіки. Аналізується зменшення туристичних доходів, втрати робочих місць, зупинка туристичних підприємств та інші економічні наслідки.

Теоретичні основи вивчають можливості розвитку військового туризму в умовах військового стану. Досліджується інтерес туристів до відвідування військових пам'яток, музеїв, військових баз тощо, а також розробка спеціальних туристичних програм, які дозволяють побачити та відчувати атмосферу військового стану.

Теоретичні основи розглядають питання управління туристичною діяльністю в умовах військового стану. Аналізуються стратегії, методи та інструменти, що можуть бути використані для забезпечення безпеки туристів, збереження туристичної інфраструктури та підтримки туристичної діяльності під час військового стану.

Теоретичні основи туризму в контексті військового стану допомагають розуміти складність та особливості туристичної діяльності в умовах військових конфліктів та розробляти стратегії для покращення умов для розвитку туризму в таких умовах.

1.2 ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ВІЙНИ НА ТУРИЗМ

Вторгнення російських військ в Україну призвело до численних проблем у глобальному економічному середовищі та підриву довіри туристів до безпеки подорожей. Останні роки світові витрати на міжнародний туризм, що припадають на Україну та Російську Федерацію, становлять лише три відсотки від загальних. Але через закриття повітряного простору над цими країнами та заборону на російські авіалінії, внутрішньоєвропейська туристична галузь зазнає значного впливу. Крім того, зміни на далекомагістральних рейсах між Європою та Східною Азією збільшують загальні витрати на подорожі. Прогнозується, що глобальна туристична галузь може зазнати значних фінансових втрат, орієнтовно у межах 14 мільярдів доларів, якщо бойові дії на

території України будуть продовжуватись. Наразі, кількість запитів на авіаквитки у всьому світі зменшилась значно протягом тижня з початку бойових дій, і тільки з другої половини березня можна спостерігати певний зріст. Фахівці утримуються від прогнозування довгострокових наслідків для світової туристичної галузі, але вже зараз вони вказують на те, що російське вторгнення в Україну лише поглиблює складні економічні умови, підриває довіру споживачів і збільшує невизначеність щодо інвестицій у світове господарство.[57] Експерти Європейської туристичної комісії заявляють, що російське вторгнення ще більше ускладнило ситуацію у туристичній галузі, яка вже зазнала багатьох викликів через пандемію COVID-19. Однак, це також створило можливості для пошуку альтернативних напрямків в туризмі. [32]. У порівнянні з попередніми роками, цього року європейський туристичний ринок відчув значний спад туристичних потоків. Кількість відпочиваючих з США, Канади, Китаю, Японії, Росії та Бразилії суттєво зменшилась, що було виокремлено Європейською комісією як головні причини. Причинами є небезпека, зростання вартості життя та витрат на подорожі в регіоні. Зокрема, санкції проти Росії вплинули на скорочення відсотка російських туристів. Проте, це послужило підґрунтям для пошуку альтернативних туристичних напрямків. Аналіз туристичного ринку Китаю показав, що до 2022 року він залишався досить перспективним для європейського континенту. Два основні фактори гальмують притік китайських туристів до регіону: нові випадки повені в світі та агресія Російської Федерації. Крім того, конфлікт між Росією та Європою погіршив туристичні зв'язки між Європою та Японією, що призвело до зменшення числа японських туристів в регіоні. [22]. У 2022 році значна кількість громадян США та Канади відмовилась відвідувати країни Європи через зростання вартості подорожей та вплив інфляції на їхні фінанси. Тим часом, кількість туристів з Бразилії збільшилась порівняно з минулим роком.[21]

Крім того, економіки багатьох туристичних держав, таких як Чорногорія, Болгарія, Туреччина і інші, зазнали серйозних наслідків від війни.

Санкції, які світова спільнота налагодила на Російську Федерацію, унеможливають практично будь-який приїзд російських туристів на європейські курорти. Наприклад, російські авіаперевізники раніше орендували літаки від західних компаній, але тепер їх повітряні судна можуть бути конфісковані в разі посадки на закордонному аеропорту. Це робить авіаперельоти однією з найбільших проблем для російських туристів. Згідно зі звітом Economist Intelligence Unit, війна в Україні призводить до збільшення витрат під час туристичних подорожей у всьому світі. [53]. Західні санкції проти російської економіки призвели до різкого зростання вартості палива, що зумовило підвищення цін на авіаційні та автобусні квитки, а також на подорожі власним авто. Це призвело до зменшення доходів населення.

Вплив війни на туризм є складною та значною проблемою, яка заслуговує особливої уваги та дослідження. Конфлікти та воєнні стани супроводжуються економічними, соціальними та культурними наслідками, які впливають на розвиток туристичної індустрії. Війна може призводити до зниження туристичного попиту, зупинки роботи туристичної інфраструктури, економічних втрат та зміни образу країни як туристичного напрямку.

Розуміння характерних особливостей впливу військового стану на туризм має велике значення для розробки стратегій та заходів, спрямованих на пом'якшення наслідків воєнного конфлікту та відновлення туристичної діяльності. Вивчення допомагає виявити способи забезпечення безпеки туристів, встановити ефективне управління туристичною інфраструктурою та стимулювати розвиток туризму після завершення конфлікту.

Під час початкових місяців війни в Україні туристичний бізнес був спрямований на благодійність або тимчасово припинив діяльність. Більшість готелів закрилися або перетворилися на житло для внутрішньо переміщених осіб. Згідно з журналом "Forbes Україна", готельний бізнес фактично зупинився в перші місяці війни. Потік гостей припинився, а всі заплановані заходи та туристичні/бізнес-поїздки були скасовані. У центральній, південній та східній частинах країни відмови від бронювання зросли до 85-98% [15]. У

той же час готелі західної України були майже на 100% завантажені, що є найвищим рівнем за останні 10 років, але це не пов'язано з турпотоками.

За перші чотири місяці 2022 року в туристичній галузі України спостерігалось зменшення сплачених податків на 18% порівняно з аналогічним періодом 2021 року. Загальна кількість платників податків, що займаються туристичною діяльністю, скоротилася в середньому на 10%. Крім того, відбулося зменшення юридичних осіб на 17% і фізичних осіб на 7%.

У підрахунках було встановлено, що готелі та санаторії сплатили найбільшу частку податків до державного бюджету протягом чотирьох місяців 2022 року. Сума надходжень від них становила майже 370 млн грн. Однак ця сума виявилася на 24% меншою, ніж у той самий період 2021 року.[7]

Отже, зменшення кількості платників податків, а також зменшення суми сплачених податків вказують на негативний вплив війни на туристичну галузь України. Це може бути обумовлено зниженням активності в сфері туризму, зупинкою діяльності туристичних підприємств та скороченням туристів.

У сфері міжнародного туризму також спостерігається практично замороження діяльності туристичних компаній в Україні. За даними Euromonitor International, в 2022 році крім туристичної галузі України, негативний вплив відчули деякі країни Близького Сходу, які є топовими напрямками для українських туристів із Росії - Єгипет, Туреччина та ОАЕ.

Робоча група "Відновлення та розбудова інфраструктури" Національної ради з відновлення України визначає основні виклики, з якими зіткнулася сфера туризму в Україні [25]:

- Відсутність туристичного потоку в Україну.
- Відтік інвестицій з українського туристичного сектора.
- Високий ризик перебування в багатьох частинах країни.
- Серйозне пошкодження туристичної інфраструктури, історичних будівель, музеїв, театрів тощо.
- Недостатність інформації про стан туристичних об'єктів у різних містах та областях України.

- Обмежена мережа туристичної інформації.
- Застаріла система класифікації готелів та інших закладів розміщення.
- Відсутність автоматизованої системи збору туристичної статистики для оцінки стану сфери, доходів і збитків, потенціалу формування національної політики.
- Обмеження у повітряному просторі України.

Але все таки попит на туризм почав відновлюватися на початку літа, але порівняно з попереднім роком (який також був складним через пандемію коронавірусу), поточні бронювання виявилися значно нижчими.

Згідно з внутрішньою статистикою одного з найбільших туроператорів, у червні 2022 року було заброньовано приблизно 1440 турів з України, що значно менше, ніж понад 95000 мандрівників у тому ж місяці 2021 року.

Заборона на виїзд за кордон для більшості українських чоловіків призовного віку призвела до того, що основна аудиторія туристів складається з жінок та дітей. Це також включає громадян, які не мають наміру емігрувати і залишаються на роботі, але все ж мають бажання відпочити у відпустку.

Ураховуючи цю заборону на міжнародні подорожі для багатьох українських чоловіків, які можуть виїхати у відпустку разом з родиною, вони вибирають відпочинок в Україні. Ціни на відпочинок всередині країни майже не зросли порівняно з минулим роком, і є достатньо варіантів для вибору. Проте, на жаль, відпочинок в межах країни має свої недоліки, зокрема питання безпеки. Немає жодного місця, що було б повністю безпечним від ракетних ударів або повітряних тривог. [3]

1.3 КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТУРФІРМ В ФОРС-МАЖОРНИХ СИТУАЦІЯХ ПОВ'ЯЗАНІ З ВІЙНОЮ

Після початку повномасштабної війни в Україні туризм практично зник через очевидні обставини. Частина туристичних компаній припинила свою діяльність, інші перепрофілювались на волонтерство, використовуючи свої автобуси для евакуації біженців та організуючи закупівлю гуманітарної

допомоги з-за кордону. Проте з початком потепління відпочинок став запитуватися серед українців: спочатку в межах міста або області, а потім в горах. Зараз же з'являється зацікавленість у турах за кордон, на море. Деякі українські туристичні агенції наразі співпрацюють з популярним польським туроператором Rainbow Tours, який організовує туристичні поїздки до курортів в Туреччину, Єгипет, Туніс, Іспанію та інші країни[50]

Раніше туристичний сектор України майже не відчував економічних криз, але під час пандемії COVID-19 він тільки почав набувати стійкого розвитку. Проте зараз туристична галузь України майже повністю зупинилася, включаючи пов'язані з нею сервісні, додаткові та допоміжні галузі, такі як готельний та ресторанний бізнес, транспортна логістика тощо [46]. У 2022 році в туризмі для багатьох європейських та азійських країн настала посткоронавірусна ера, і було скасовано багато антиковідних обмежень в Європі, Азії та на інших континентах. Зокрема, багато країн Європи скасували вимоги щодо носіння масок, авіакомпанії такі як Jet2, TUI Airways та British Airways не вимагають носіння масок на борту літаків та в аеропортах. Водночас, Французькі аеропорти ім. Шарля де Голля у Парижі й Орлі скасували маски, а авіакомпанії KLM та Transavia не вимагають носіння масок на борту літаків з 23 березня, оскільки в громадських місцях та транспорті Нідерландів ця вимога не обов'язкова. В Італії санітарні паспорти були відмінені з 1 травня, і відвідувачам не потрібні європейські QR-коди для відвідування більшості місць на відкритому просторі, в той час як в Болгарії з 21 березня скасували «зелені сертифікати» на вході до громадських місць, а Греція та Румунія з 15 березня більше не вимагають заповнення форми пошуку пасажирів (PLF). [45].

Однак, туристичний сектор став перед ще однією значною загрозою. У зв'язку зі збройним конфліктом, туроператори оголосили про тимчасове припинення своєї діяльності на території України, оскільки пасажирські перевезення були заборонені після закриття повітряного простору. За даними на 24.02.2022, за кордоном перебувало понад 31 тис. туристів з України, з яких

більшість (60%) відпочивали на курортах Єгипту, 9% у ОАЕ, 10% на Шрі-Ланці, а 4% перебували на Занзібарі. Крім того, серед цих туристів були також ті, які відпочивали в інших країнах, таких як Мексика, Іспанія, Болгарія, Чехія, Туреччина, Франція, Португалія, Грузія, Австрія, Ізраїль тощо. [21] Після переговорів з закордонними партнерами було організовано евакуацію українських туристів до країн, які межують з Україною. Для тих, хто цього потребував, консульства в цих країнах забезпечили безкоштовне пролонгування розміщення в менш дорогих готелях, або ж знижені ціни на проживання у вже заброньованих готелях. Багато дружніх європейських туроператорів також надали українським туристам безкоштовні авіаперельоти до Німеччини та Австрії з курортів Єгипту. Більшість туристів була перевезена до Польщі. Деякі туристи самостійно діставалися до місць призначення через інші країни, а деякі вирішили залишитись у країні перебування до нормалізації ситуації. Міністерство Закордонних Справ України рекомендувало громадянам за кордоном зберігати зв'язок з відповідними посольствами/консульствами України, щоб отримувати подальші інструкції. Проект Добровільної реєстрації українських громадян при подорожах за кордон («Друг») став дієвим інструментом попередження, а також надання допомоги громадянам України в разі надзвичайних ситуацій за кордоном, таких як природні катастрофи, соціальні заворушення та військові конфлікти.

Бронювання та пошук авіаквитків показали значне уповільнення кількома каналами наприкінці лютого 2022 року. Однак, щодо інших європейських країн, ситуація залишається безпечною, тому кількість бронювань поступово зростає. Звісно, якщо світові події різко зміняться та війну охоплять інші території, то глобальний туризм може знову стати стагнаційним.

2. ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТУР ФІРМ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1 АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА ВИКЛИКІВ, З ЯКИМИ СТИКАЮТЬСЯ ТУРИСТИЧНІ КОМПАНІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

За словами голови ДАРТ Мар'яни Олеськів, туристична галузь України знаходиться на межі великих економічних втрат. Це особливо стосується лютого і березня, які традиційно є періодом низького туристичного сезону. Очікується, що початок туристичного сезону відбудеться в травні-червні, досягне піка в липні-серпні, а в вересні-жовтні розпочнеться діловий сезон.

Туризм є важливою галуззю для економіки багатьох країн, включаючи Україну. Податкові надходження від туризму впливають на фінансову стійкість регіонів і можуть служити індикатором туристичного сектору.

Після початку повномасштабного вторгнення країни-агресора в Україні, постраждали регіони стали свідками значного зниження кількості туристів і доходів в індустрії туризму. Конфлікт негативно позначився на східних регіонах, які зазнали найбільших збитків. Зменшення туристичного потоку та доходів серйозно вплинуло на індустрію туризму в постраждалому регіоні України. Внаслідок цього багато готелів та інших турпідприємств були змушені припинити свою діяльність або скоротити її, через знижений попит.

Аналізуючи динаміку податкових надходжень від засобів розміщення по областях за I квартал 2023 року, можна зробити такі висновки:

1. Чернівецька область відзначилася найбільшим приростом податків у розмірі 98%. За цей період область сплатила до бюджету 5 млн 152 тис. грн порівняно з 2 млн 600 тис. грн у 2022 році.

2. Рівненська область показала збільшення частки сплаченого податку на 17%, досягнувши суми 3 млн 430 тис. грн. Це на 37% більше, ніж у 2021 р.

3. Львівська область також стала лідером у сплаті податків, збільшивши суму на 16% в порівнянні з 2022 роком і на 59% в порівнянні з 2021 роком.

4. Закарпатська область зростала на 15% у порівнянні з 2022 роком і майже вдвічі (46%) у порівнянні з 2021 роком.

5. Волинська область відзначилася незначним зростанням податкових надходжень на 2% в порівнянні з 2022 роком і на 39% в порівнянні з 2021 р.

6. Вінниччина майже повторила суму сплачених податків у порівнянні з 2022 роком, зростання склало 1%. У порівнянні з 2021 роком відбулося збільшення на 7%.

7. Житомирська область збільшила сплату податків на 16% порівняно з 2022 роком і на 4% порівняно з 2021 роком.

8. Хмельницька область показала зростання на 4% у порівнянні з 2022 роком і на 30% у порівнянні з 2021 роком.

9. Дніпропетровська область сплатила на 4% більше податків у порівнянні з 2022 роком, але на 5% менше, ніж у 2021 році.

10. Кіровоградська область зафіксувала незначний зріст на 1 тис. грн у порівнянні з 2022 роком, але ця сума менша на 24% порівняно з 2021 р. [44]

У цілому, багато областей в Україні відзначилися зростанням податкових надходжень від засобів розміщення у першому кварталі 2023 року, що свідчить про позитивну динаміку туристичної галузі в цих регіонах.

За результатами аналізу податкових надходжень від туристичної галузі в регіонах України за перші три місяці 2023 року можна зробити такі висновки:

1. Регіони, що перебувають у зоні активних бойових дій (Луганська, Херсонська, Донецька, Запорізька, Миколаївська та Харківська області), відзначилися найбільшим спадом податкових надходжень. Спад становить від 54% до 100% порівняно з попередніми роками.

2. Одеська область також зазнала значного спаду податкових надходжень, а саме на 37% порівняно з 2022 р. і на 92% порівняно з 2021 р.

3. Тернопільська і Івано-Франківська області відзначилися зменшенням податкових надходжень на 23% і 5% відповідно порівняно з 2022 роком. У порівнянні з 2021 роком спад становить 5% і 47% відповідно.

4. На Прикарпатті спад податкових надходжень склав 9% порівняно з 2022 роком і 10% порівняно з 2021 роком.

5. Чернігівська область і Сумська область зазнали спаду в 33% і 16% відповідно порівняно з 2022 роком. У порівнянні з 2021 роком спад становить більше половини в обох регіонах.

6. У Полтавській області спад податкових надходжень склав 8% порівняно з 2022 роком і 2% порівняно з 2021 роком.

7. На Київщині спостерігається зниження податкових надходжень на 15% порівняно з 2022 р. і лише незначне зростання на 1% порівняно з 2021 р.

8. У Києві спад податкових надходжень від туристичної галузі склав 47% порівняно з 2022 роком і 54% порівняно з 2021 роком. [43]

Загалом, багато регіонів України зазнали значного спаду податкових надходжень від туристичної галузі у першому кварталі 2023 року. Це може бути пов'язано з різними факторами, такими як активна воєнна діяльність, економічні труднощі або зміни у туристичних потоках.

Перед початком війни, в 2021 році, Україна зайняла високе місце в рейтингу найкращих туристичних країн Європи. Однак, в умовах внутрішньої війни, туризм отримав свої особливості, пов'язані з дозволами та обмеженнями, особливо в безпечних західних і центральних районах країни. Ці обмеження мають враховувати не тільки туристи, а й туроператори.

Під час військової агресії з боку Росії Україна зазнала значний обсяг руйнувань інфраструктури. Об'єкти інфраструктури, такі як авіаційні аеродроми, залізничні вокзали, дороги та електричні підстанції, були серйозно пошкоджені або знищені. Ці руйнування мали як абсолютний, так і вартісний вираз, оцінюваний у \$36,2 млрд [15].

Внаслідок військової агресії в Україні були суттєво пошкоджені або знищені багато культурних та спортивних об'єктів. Понад 12,5 мільйонів людей в шести областях країни втратили доступ до культурних послуг, а ще 13 мільйонів людей з семи областей були обмежені в їхньому отриманні.

Оцінка збитків культурної спадщини важка через їхню культурну цінність, а не тільки фізичну вартість. Втрати включають в себе об'єкти загальнодержавного значення та місцевого значення, такі як історичні та архітектурні пам'ятки, музеї, театри та релігійні споруди. Деякі із значних пошкоджень включають Свято-Успенську Святогірську лавру, музей Григорія Сковороди та колекцію скіфського золота. [15].

Наразі оцінка втрат базується на свідченнях свідків та місцевих адміністрацій, що може призводити до неповної інформації про пошкоджені об'єкти. Загалом, з початку конфлікту були пошкоджені 348 релігійних об'єктів, 703 будинки культури, 82 музеї, 157 готелів/ресторанів та 8 спортивних стадіонів

Втрати в сферах культури, релігії та туризму оцінюються на \$2,2 млрд. Загалом, було пошкоджено або зруйновано принаймні 1800 об'єктів культури, 348 релігійних споруд, 343 спортивних об'єкти та 164 об'єкти туризму [15].

Ці втрати культурної спадщини є значними та тривалими, і відновлення та збереження культурних об'єктів стане важливим завданням для подальшого розвитку країни. Обстріли інфраструктури стали поширеними, зокрема авіаційної, залізничної та дорожньої. Дороги були особливо постраждалою частиною інфраструктури через їхню важливість як ліній комунікацій для переміщення російських військ. Ці атаки спричинили серйозні збитки та обмежили можливості транспортування і зв'язку в країні.

Інфраструктура України стала однією з головних цілей російської агресії, і великі збитки в цій сфері спричинили значні економічні втрати для країни. Відновлення інфраструктури стане важливим завданням для подальшого розвитку туризму та інших галузей економіки України.

Зважаючи на цю ситуацію, можна зробити висновок, що низький туристичний сезон в лютому і березні, а також потенційні економічні втрати можуть негативно вплинути на туристичну галузь України. Це викликає необхідність ретельного планування та прийняття заходів для залучення туристів та збереження стабільності галузі. [13]. Зниження у динаміці сум

сплачених податків, як і кількості самих суб'єктів туризму, є важливими індикаторами втрат туристичної галузі України через російське вторгнення. Водночас важливо визначити прямі втрати від руйнування об'єктів туристичної інфраструктури, а також непрямі втрати в вигляді зменшення доходів туристичної галузі, як і здійснити попередню оцінку потреб у її відновленні. Інформація про збитки економіки України від війни з росією на сьогодні найбільш ґрунтовно зібрана і опрацьована спеціалістами KSE за допомогою ресурсу «росія заплатить» [16]

Транспортна логістика в найближчий період буде залежати від відбудови транспортних шляхів, аеропортів, мостів, а також залежатиме від екологічної ситуації. Адже через нанесені масовані обстріли вода та ґрунт багатьох територій країни У будь-якій галузі економічної діяльності, включаючи туризм, важливо створювати сприятливі умови для комфортного туристичного досвіду та забезпечувати повну безпеку. Суб'єкти туристичної індустрії повинні мінімізувати та запобігати загрозам.

Забезпечення безпеки в туризмі включає комплекс заходів, які передбачаються національним законодавством, з метою забезпечення безпечного переміщення туристів, їх перебування, збереження здоров'я, життя та майна. Згідно зі статтею 13 Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про туризм"", безпека в галузі туризму охоплює соціальний, економічний, правовий та інші аспекти, пов'язані з захистом прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави [36].

Основні правила безпеки під час подорожей Україною, які діють під час воєнного стану в центральних та західних регіонах України, були опубліковані Державним агентством розвитку туризму (ДАРТ). Надання необхідної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації в межах території України, здійснюється спеціалізованими державними, комунальними та приватними службами, а також рятувальними командами [36]

Дослідження проблеми безпеки туризму під час надзвичайних ситуацій може ґрунтуватися на концепції туристичної діяльності як сфери взаємодії

людини з потенційно небезпечним середовищем. Або розширюватися, включаючи вивчення походження загроз безпеці туризму, впливу загроз на туристичний бізнес, туристів, місцеве населення та туристичні місця, а також аналіз реакцій всіх суб'єктів туристичної діяльності.

Воєнний конфлікт суттєво погіршив безпеку туризму в Україні. Загрози, пов'язані з воєнними діями, впливають на всі аспекти безпеки туризму, включаючи безпеку туристичного бізнесу, туристичних об'єктів та самих туристів. Руйнування природних і культурних об'єктів, загрози для життя та здоров'я туристів, втрата майна і можливі надзвичайні ситуації техногенного характеру створюють небезпеку для туризму. Обмеження відвідування територій на сході та заході України є заходом для забезпечення безпеки.

В результаті війни туристична галузь України зазнала значних втрат, зупинився в'їзний туризм, обмежений діловий туризм і постраждало лікувально-оздоровче та інші види туризму. Відновлення та розвиток туризму потребує уваги держави у багатьох аспектах, включаючи політичну, соціальну, фінансову, інформаційну та медичну безпеку. Безпека туризму важлива для національної безпеки, і механізми державного регулювання туристичної галузі повинні враховувати різноманітні фактори, що змінюються з часом. [4]

2.2 ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ФІРМ В УМОВАХ ВІЙНИ

На початку війни ситуація була нестабільною, і багато людей залишали країну, щоб уникнути небезпеки. Однак з плином часу стало очевидним, що конфлікт триватиме тривалий час, і необхідно пристосовуватись до нових умов. По мірі наближення до літа, яке традиційно є піковим сезоном для подорожей, попит на туризм знову почав зростати.

Варто зазначити, що багато ключових туристичних місць знаходяться в країнах, де використовуються євро або долари для розрахунків. Тому вартість

турів прямо залежить від коливань валютного курсу. Крім того, зростання цін на паливо має вплив на автобусні тури. В результаті воєнних дій і ушкоджень, завданих економіці України, вартість турів може зростати.[23]

Незважаючи на війну, туроператори продовжують свою діяльність. Туристичні агенти також намагаються зберегти свої бізнеси і починають пропонувати послуги з організації відпочинку. Наприклад, багато українських туроператорів відкривають нові офіси в країнах, таких як Польща, та пропонують туристам нові напрямки.

Українці мають дві можливості для досягнення місця відпочинку: автобусні тури або виліт з найближчих аеропортів, таких як Кишинів або Варшава. Крім того, евакуаційні рейси до країн ЄС та інших держав стали ще однією можливістю, яку використовують туркомпанії з України протягом війни.

Ця ситуація показує, що туристична індустрія в Україні не втрачає надійності та здатності адаптуватися до складних умов. Туроператори та туристичні агенти продовжують працювати, знаходячи нові шляхи для задоволення попиту на відпочинок серед українців [41].

Міжнародні виставки є важливими платформами, на яких бізнеси з усього світу зустрічаються, виставляють тренди та інновації. Ці заходи є особливо важливими для України, оскільки вона є одним із засновників та організаторів цих виставок. Вони є потужним інструментом для пошуку нових ділових партнерів за кордоном.

Участь у міжнародних виставках дозволяє українським компаніям презентувати свої продукти та послуги, залучити інвестиції, розширити свою клієнтську базу та отримати доступ до нових ринків. Це також надає можливість зібрати цінну інформацію про світові тренди та конкурентів, сприяє обміну досвідом та знаннями між учасниками.

Україна виступає важливим гравцем у міжнародних виставках, що свідчить про розвиток та привабливість українського бізнесу на міжнародній

арені. Це сприяє підвищенню престижу країни та стимулює залучення іноземних інвестицій.

Екскурсійні тури в замки та музеї, які довгий час були закриті через воєнний стан, почали відновлюватися недавно. Інтерес до екскурсій по Київщині та Полтавщині зростає [55]. Також дитячі табори повільно відкриваються, переважно на заході України, на Львівщині, Івано-Франківщині та Закарпатті. Протягом перших двох-трьох місяців широкомасштабної агресії в регіоні основна увага була приділена розміщенню вимушених переселенців та волонтерській діяльності. Дехто з працівників туристичної сфери Закарпаття почали допомагати фронту і зайнялися волонтерством. Наприклад, екскурсовод і туризмознавець Макс Адаменко з Мукачева, якого знають багато місцевих мешканців, займається виготовленням перископів - приладів бачення, що дозволяють спостерігати за об'єктом з безпечного місця. [48, с. 5]. Вони допомагають нашим військовим врятувати життя. У галузі ресторанного бізнесу близько 20% закладів припинили свою роботу або тимчасово зупинили її через проблеми з кадрами. Багато працівників залишали роботу і власники бізнесів були змушені шукати нових працівників, в тому числі серед вимушених переселенців. Точна кількість таких працівників не вказувалася, хоча є дані про близько 400 тисяч вимушено переміщених осіб. У перші сто днів війни заповнення готелів та садиб становило 100%. Але наприкінці весни рівень завантаженості готелів та інших закладів гостинності склав 60-70%, а влітку деякі з них були заповнені всього на третину, зазвичай в вихідні дні. [34, с. 7]. Ситуація стабілізувалась до певної міри, оскільки частина переселенців повернулась до своїх домівок, але на Закарпатті ще завжди є значна кількість вимушено переміщених осіб, які не мають можливості користуватись туристичними послугами через відсутність коштів. Тим не менш, туризмознавці вбачають потребу у психологічній реабілітації громадян, які пережили бойові дії або окупацію. Особливо це стосується людей похилого віку та родин з дітьми, які можуть відвідувати санаторії та профілакторії. Тут їм доступні різні види відпочинку,

такі як гірські походи, відпочинок на річках, відвідування басейнів тощо. Вартість проживання залишається стабільною, згідно з тим, що власники готелів та садиб розуміють складну ситуацію і не підвищують ціни, а саме - близько 300 гривень на добу за одну людину (600-700 гривень за двомісний номер). [34, с. 7]. Оскільки ціни на продукти визначити складніше через вплив підвищення вартості пального, продуктів харчування та дефіциту окремих товарів, то вартість харчування є значною. У середньому на один обід людині потрібно витратити від 80 до 100 гривень, якщо додати до цього сніданки та вечері, то загальна вартість складе від 300 до 500 гривень на день. Нині підприємства індустрії туризму, такі як міні-готелі та агросадиби зеленого туризму, мають завантаженість лише на чверть. Ковідні карантинні обмеження та війна сильно вплинули на їхню роботу. Однак, позитивним аспектом є те, що протягом січня – серпня 2022 року до місцевих бюджетів Закарпатської області було сплачено майже 13 млн. 449 тис. гривень туристичного збору, що на 94,5% більше за аналогічний період 2021 року. Фізичні особи сплатили 6,4 млн. гривень, а юридичні особи - близько 7 млн. гривень. [12]. Туризмознавці рекомендують зосередитися на місцевих туристах та вимушених переселенцях цього року, які можуть зацікавитися нестандартними пропозиціями. Закарпатська область пропонує різноманітні туристичні маршрути, включаючи кількадедне перебування в національному природному парку "Синевир" з відвідуванням Синевирського озера, екскурсію в село Колочава Хустського району, де знаходяться 12 музеїв, аквапарк "Карпатія" з місцевою термальною водою в Мукачеві, басейн із соленою водою в селі Мідяниця Мукачівського району, відвідування місцевих крафтових виробництв, таких як сироварні, винні підвали, музеї леквару та меду тощо. У місті Перечин на 10 га гірських схилів можна побачити та помилуватися запашною лавандою, яку називають закарпатським провансом, особливо це чудово під час її цвітіння в травні-червні [11]. Багато екскурсиводів розробили власні програми, які придатні для вимушених переселенців, і вони добровільно або за символічну плату проводять цікаві

екскурсії по визначених локаціях регіону. Негаразди в туристичній галузі країни можна проілюструвати на прикладі Пилипця, розташованого на Міжгірщині, який часто називають "верховинським Буковелом". [35, с. 6]. До початку конфлікту на цій території було багато місць для відпочинку, які задовольняли різні потреби гостей. Зимом любителі гірськолижного спорту могли скористатися послугами п'яти витягів, один з яких був найбільшим у Карпатах. Влітку туристи могли насолоджуватися прекрасним природним явищем - водоспадом Шипіт, а любителі екстремальних видів спорту займалися дельтапланеризмом та велоспортом на гірських масивах. На жаль, всі ці можливості зараз неактивні. Кризові процеси також вплинули на діяльність місцевих турагенцій та туроператорів, які раніше організовували відпустки за кордоном. Після 24 лютого кількість людей, які виїжджали за кордон, значно зменшилася. Багато туристів подорожували в Європу, відчуваючи себе вимушеними біженцями, що тікали від війни, і було скасовано десятки заброньованих турів. Однак, на початку літнього сезону ситуація трохи покращилася, і туроператори, які організовували автобусні тури з Львова, Києва та Ужгорода, почали знову працювати як раніше. Зараз туристи можуть обрати подорож до Болгарії, Хорватії, Чорногорії або Албанії. Також є можливість здійснити тур до Італії, Іспанії та навіть до Туреччини, хоча доводиться добиратися до цієї країни більше півтора доби. [49]. Ці тури є дуже популярними, тому що нині неможливо вилетіти зі Львова до Туреччини або Єгипту, як це робилося раніше. Але деякі туроператори зуміли організувати відльоти з деяких європейських міст. Наприклад, можна скористатися трансферами, виїхавши до міст, таких як Кошиці, Будапешт, Жешув або Варшава, і звідти вилетіти до тих самих місць, таких як Єгипет або Анталія в Туреччині. Зрозуміло, що ці ціни будуть набагато вищі, ніж колишні українські ціни. На закінчення хочемо відзначити, що сподіваємось, що всі негаразди, які спіткали туристично-рекреаційну галузь краю, є тимчасовим явищем, і після нашої перемоги вона не тільки повернеться до рівня

довоєнного часу, але й стане локомотивом економічного процвітання Закарпаття.

У зв'язку з тим, що морський відпочинок є недоступним з очевидних причин, внутрішній туризм у відносно безпечних західних та центральних регіонах країни має свої особливості, пов'язані з дозволами та обмеженнями, що діють під час війни. Ці обмеження та дозволи мають враховуватися не тільки туристами, але й туристичними компаніями при формуванні маршрутів, зокрема з урахуванням розташування бомбосховищ. Туроператори та екскурсоводи мають враховувати наявність бомбосховищ для туристів в разі повітряної небезпеки. Планування туристичних маршрутів також має враховувати дію комендантської години, що є обов'язковою в умовах воєнного стану. Також має бути дотримані заборони на прогулянки та екскурсії біля об'єктів критичної чи військової інфраструктури, проведення масових заходів, відвідування лісів, водойм та гірських маршрутів в різних регіонах України, відпочинок у прифронтових зонах та подорожі по територіях, які знаходяться чи були в окупації. Крім того, варто враховувати, що кожна область має свої особливості відпочинку та туристичної діяльності, які пов'язані з певними обмеженнями.

Висновок полягає в тому, що внутрішній та зовнішній туризм в Україні відчувають вплив низки чинників, таких як бойові дії, загроза ракетних ударів, знищена інфраструктура та низькі доходи громадян. Це призвело до того, що туризм є дуже обмеженим та залежним від ситуації в країні, хоча з початком сезону він також активізувався. Країна має значний туристичний потенціал, проте воєнний конфлікт та його наслідки впливають на розвиток туризму в країні. У зв'язку з цим, внутрішній туризм в Україні стає більш пріоритетним, оскільки морський відпочинок на сьогодні недоступний. Однак, на розвиток туризму в Україні впливають також інші фактори, такі як обмеження та дозволи, комендантська година, заборони та обмеження щодо відвідування окремих регіонів та об'єктів. Таким чином, для розвитку туризму в Україні

необхідно знайти компроміс між необхідністю збереження національної безпеки та потребою у розвитку туристичної галузі.

Таким чином, міжнародні виставки є важливим інструментом для розширення міжнародного співробітництва, знаходження нових партнерів та просування українського бізнесу на світовому ринку.

У висновку можна сказати, що війна в Україні суттєво вплинула на туристичну індустрію країни. Туристичні підприємства та агентства були змушені адаптуватися до складної ситуації та змінювати свою діяльність. Деякі з них змогли зберегти свою роботу, перенесавши офіси до інших міст або працюючи дистанційно. Інші перекваліфікувалися на час війни і стали волонтерськими центрами.

Незважаючи на війну, українські туристичні організації продовжують активну участь у міжнародних виставках, що допомагає зберегти позиції України на міжнародній арені та знаходити нових ділових партнерів. Ці виставки є важливими майданчиками для зустрічей бізнесу, демонстрації трендів та інновацій.

Також, туристичні агенти та туроператори шукають нові можливості в умовах війни. Вони відкривають офіси у нових країнах, наприклад, в Польщі, та пропонують туристам нові напрямки для відпочинку. Українцям доступні дві опції для подорожей: автобусні тури або вильоти з найближчих аеропортів.

Отже, війна має суттєвий вплив на туристичну галузь України, проте туристичні підприємства та організації продовжують працювати, знаходячи нові шляхи розвитку та співпраці на міжнародному рівні.

2.3 АДАПТАЦІЯ ТУРИСТИЧНИХ ФІРМ ДО УМОВ ВІЙНИ

Умови воєнного конфлікту створюють складні виклики для туристичних фірм, які мають пристосовуватися до непередбачуваних змін і забезпечувати безпеку та задоволення потреб своїх клієнтів. Адаптація є важливим фактором успішного функціонування туристичних компаній в умовах військового стану.

Туризм є третьою за обсягом доходу галуззю в економіці країни, а прибуток від туристичних подорожей та податки з них вносять значний вклад у бюджет. Ця галузь є каталізатором розвитку інфраструктури та підприємств торгівлі, а також створює багато робочих місць та сприяє розвитку галузей.

Туризм має значний економічний та соціальний вплив:

- збільшення місцевих доходів;
- розвиток виробничої та соціальної інфраструктури у туристичних центрах;
- розвиток галузей, пов'язаних з виробництвом різних туристичних послуг;
- сприяння розвитку культури та народних промислів;
- створення робочих місць.

З огляду на продовжуючуся активну фазу війни Росії проти України, можна зробити висновок, що іноземні туристи можуть утримуватися від відвідування країни на довгий період. Однак, історія знає багато прикладів того, як країни можуть відновлюватися після масштабних конфліктів та повертатися до привабливості для туристів. Збройний конфлікт може створювати нові туристичні можливості, наприклад, туризм пам'яті, який з часом може поєднуватися з іншими напрямками, такими як культурний та морський туризм. У цих умовах, одним з головних завдань для туристичних підприємств України буде диверсифікація бізнес-процесів та розвиток нових напрямів діяльності, щоб зменшити ризики та забезпечити сталість туристичного бізнесу. [24].

З початком повноформатної війни в Україні туризм практично зник, оскільки це було зрозуміло з об'єктивних причин. Деякі туристичні компанії

використали свої зв'язки за кордоном, щоб допомогти фронту та біженцям. Власники багатьох туристичних компаній відразу ж перетворили свої офіси на волонтерські штаби. Замість організації турів на море, працівники компаній тепер відправляють сухпайки та ліки на фронт. [51]. Наприклад, компанія «Відвідай» з Львова, яка спеціалізується на коротких турах по Україні, з початку війни також змінила свою діяльність на волонтерство. Однак вже кілька тижнів тому вони відновили свою основну діяльність - туристичну, як повідомив власник компанії Ігор Губіліт. Згідно з ним, на третій день війни вони переорієнтували офіс на волонтерський центр, але з квітня побачили попит на тури та екскурсії. Компанія відвезла всю гуманітарну допомогу, яку ще залишилась, в Бучу, і тепер знову займається туристичною діяльністю. Водночас, компанія вирішила передавати 50% своїх прибутків на допомогу армії. [24]. Директор туристичної компанії «Андреоллі-тур» зауважує, що відбувається значний попит серед туристів на відпочинок у Карпатах, і тому компанія почала відновлювати внутрішній туризм, в той час як займається евакуацією біженців за кордон. Відповідно до директора, на початку клієнти цікавилися екскурсіями у Львові, а потім почали запитувати про виїзdnі тури. Компанія активно пропонує одноденні тури в Карпати, щоб клієнти могли відпочити від новин та повернутись до комендантської години вечора. [24]. За її словами, в даний час компанія пропонує туризм в Львівській, Закарпатській та Прикарпатській областях. Нещодавно також відновилися екскурсійні тури до музеїв та замків, які протягом тривалого часу були закриті через воєнний стан. Хоча внутрішній туризм намагається ожити, він дуже обмежений, але ситуація з туризмом за кордоном ще складніша. По-перше, через воєнний стан в Україні, небо повністю закрите, а по-друге, більшість українців, які цікавляться подорожами за кордон, замість відпочинку шукають можливості евакуації. Тим не менше, ринок відпочинкових турів за кордоном починає відновлюватись. Найбільш популярним напрямком є евакуаційні рейси до Болгарії, оскільки ця країна надає безкоштовне проживання в готелях для українців. Зараз дуже багато людей приїжджає до Болгарії, де їх приймають на

кілька тижнів, і це дуже популярний напрямок. Вартість проїзду до Болгарії становить приблизно 85 євро. Про це розповідає Тарас Антонів, власник туристичної агенції «Antoniv Tour». [41]

Незважаючи на війну, збереження туризму є важливим як для економіки, так і для суспільства. Після завершення складного періоду слід спрямувати зусилля на відновлення туристичної галузі.

Частина туристичних фірм закрилася і не відновила свою діяльність під час війни в Україні. Відновлення турів по країні ускладнене через велику кількість внутрішньо переміщених осіб, що займають місця в готелях, санаторіях, школах тощо. Для внутрішньо переміщених осіб будують модульні містечка для відновлення соціальної сфери. За вісім місяців війни туристична галузь зазнала спаду надходжень до державного бюджету на 25%. [5] Український туристичний бізнес сподівається на відновлення після війни.

Проведення екскурсій в центральних та західних областях України має важливе значення під час активної фази війни. Інформування про події та заходи здійснюється через місцеві телеграм- та Viber-канали, а також соціальні мережі. Відновлення туристичної галузі вже розпочалося з регіонів, які найменше постраждали від війни, формуючи першочергову базу для прийому туристів. Інвестиції повинні направлятися від Заходу на Південь і Схід після відновлення інфраструктури та розмінування територій.

Туристична компанія "Патріот" заявила, що перед початком повномасштабних військових дій складалося дуже важко з формуванням груп для туризму в Україні, оскільки люди очікували війни і не бажали витратити гроші на подорожі. Після початку війни 24 лютого 2022 року туризм був неактуальним, а українці можуть бути поділені на кілька умовних категорій, таких як мобілізовані, волонтери і ті, хто працює. Хоча війну спочатку оцінювали як короткострокову, вона тривала протягом місяців і може тривати рік. У зв'язку з цим, стало зрозумілим, що люди потребують психологічного відпочинку від постійної тривоги і сирен. «Патріот» розумів, що необхідно створювати культурні заходи, які відповідали їхнім сильним сторонам і

досвіду, незважаючи на постійний страх від сирен та комендантської години. Вони запропонували такі варіанти, як творчі зустрічі у закладі з бомбосховищем, екскурсії містом поруч з бомбосховищем, а також приватний музей з бомбосховищем. Крім того, вони створили медійні канали за допомогою сучасних месенджерів, які допомагали знайти клієнтів, які бажали відпочити. Незважаючи на неприємну ситуацію з війною, турагенство повідомило про неочікувано високий попит на їх послуги. Багато екскурсантів були вимушені переселенці з різних міст України, повідомляє турагенство.

Автори розробили шість пішохідних екскурсій містом тривалістю 1-1,5 години кожна. Вони проводили по 3-4 екскурсії на тиждень у Житомирі та музеї «Ремесничий двір». Крім того, в бомбосховищі організували та провели численні заходи, пов'язані з туризмом, зокрема зустріч із М.Ф. Вессельського, учасника трьох антарктичних експедицій, під час яких він обговорював умови проживання та роботи на станції. Також провели інтерактивну програму в музеї космосу «Король Паб», під час якої діти дізналися багато цікавого про космічні подорожі, керували роботом та переглядали віртуальні космічні панорами. 15 травня автори вже провели свою першу екскурсію за межі Житомира – тур «Ставок Гімлера – Острів кохання – Волинський Єрусалим – маєтки Терещенків» у Житомирській області. 11 червня вони з групою житомирян вирушили в екскурсію за межі області – тур «Замки та палаци Хмельниччини».

В період війни в Україні туристичні фірми виконують важливу роль у привертанні туристів та підтримці розвитку туристичної галузі. Вони адаптувалися до складних умов, просувають національну культуру та природні багатства, розробляють альтернативні маршрути та співпрацюють з місцевими органами влади та громадськими організаціями. Туристичні фірми також підтримують соціальні проекти, сприяючи розвитку місцевих громад та підтримці постраждалих від війни. Всі ці заходи сприяють підтримці туристичної індустрії в Україні та збереженню її потенціалу для майбутнього розвитку.

2.3. ШЛЯХИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Будь-які проєкти, які охоплюватимуть ці локації, повинні стати, в першу чергу, складовою меморіального туризму України. До цієї справи слід залучити відповідні державні органи: Інститут національної пам'яті та Державне агентство розвитку туризму. Усі маршрути мають бути побудовані з урахуванням того, що це місця трагедій, тому розміщення будь-яких атракцій на таких маршрутах є неетичним і 30 недоцільним. Тому, враховуючи активні воєнні дії, які на сьогоднішній день відбуваються на території України, масові руйнування населених міст і сіл, масові поховання населення та військових, що боронили цю територію, створення братських могил, оборонні споруди та місця найзначущіших битв в післявоєнний період будуть мати важливе значення для розвитку саме такого напрямку воєнного (мілітарного) туризму як воєнно-історичний туризм. В зонах ведення активних бойових дій в російсько-українській війні на території України створюється велика кількість оборонних споруд, які відіграють важливе місце у збереженні життя військових та в перебігу битв. Варто зауважити, що кожна така оборонна споруда вже супроводжується, а в майбутньому буде ще більше, історіями перебігу битв та збереження життя або жителів, або військових. [2] При обговоренні відродження туризму у звільнених містах необхідно проявляти обережність. Всі проєкти, пов'язані з цими локаціями, повинні бути складовою меморіального туризму України і мають включати відповідні державні органи, такі як Інститут національної пам'яті та Державне агентство розвитку туризму. Маршрути повинні бути побудовані з урахуванням історичного значення тих місць, що стали свідками трагедій, тому будь-які атракції на таких маршрутах є неетичними і недоцільними. Зважаючи на активні воєнні дії, масові руйнування населених міст і сіл, масові поховання населення та військових, які боронили цю територію, а також створення братських могил, оборонних споруд і місць найзначущіших битв, розвиток воєнно-історичного туризму має важливе значення. На території України, де відбуваються активні бойові дії в

рамках російсько-української війни, створюється велика кількість оборонних споруд, які відіграють важливу роль у збереженні життя військових і в перебігу битв. Кожна така споруда має свою історію та історії збереження життя жителів або військових, що стали її частинами.

Зараз важливо активно просувати Україну та її туристичний потенціал, розробляти нові плани та залучати до цього міжнародних партнерів. Відбудова України після війни може стати можливістю повернути міжнародних експертів з різних галузей для модернізації країни. Досвід країн, які відновлювалися після військових дій, показує, що кількість туристів до таких країн зростає. Це може допомогти підвищити економіку країни швидше, ніж інші галузі, які потребують тривалого відновлення. Україна зможе перемогти та залишатися незалежною країною. Для відновлення соціально-економічного сектору потрібно багато коштів, але з підтримкою мільйонів людей, які підтримують Україну у цей складний час, ми зможемо відбудувати нашу країну та стати найбільш відвідуваною країною в Європі.

З початку 2022 року Україна стала жертвою російської збройної агресії, яка призвела до значних людських втрат та зруйнування інфраструктури та економіки, зокрема туристичної галузі. Відтак, замість розвитку внутрішнього туризму відбувалася масова міграція населення всередині держави, і виїзд громадян України за кордон не мав туристичної мети. Звільнення українських територій від російських військ, яке відбувається поступово, дає надію на повернення до мирного життя в майбутньому. Внаслідок війни були спустошені сфера туризму, фінансові, енергетичні та продовольчі ринки, і виникла значна інфляція по всьому світу. У центральній, східній та південній Україні туризм повністю припинився.

На території України продовжують формуватись ресурси, які можуть послужити основою для воєнного туризму в майбутньому. Російсько-українська війна, що розпочалась з анексії Криму та окупації Донецької та Луганської областей в 2014 році та вторгнення Росії на територію України у 2022 році, призвели до масштабних руйнувань міст та 29 сіл, будівництва

оборонних споруд, утворення певних ландшафтних утворень в результаті активних бойових дій (вибухів, випалювань, затоплень тощо), наявності залишків зруйнованої зброї та масштабних поховань постраждалих. Ці факти викликають інтерес та бажання вшанувати всіх постраждалих під час війни у великій кількості людей. [38].

На жаль, багато підприємств призупинили свою діяльність, а туристична галузь України була змушена призупинити свою діяльність. Частина туристичних фірм досі не відновила свою діяльність і була змушена закритися. Відновлення туризму в Україні - це дуже складне питання через велику кількість внутрішньо переміщених осіб, яких розміщували в готелях, санаторіях, пансіонатах, школах, дитячих садках тощо, тому розміщення бажаних туристів стає дуже складним завданням. Щоб хоч якось відновити соціальну сферу в містах західної України для внутрішньо переміщених осіб, почали будувати модульні містечка, зведення яких займає від 45 до 60 днів.

Україна, перебуваючи в стані війни, не має абсолютно безпечних регіонів, що негативно впливає на її туристичну привабливість. Іноземні туристи не можуть та не бажають відвідувати країну через постійні артилерійські обстріли, ракетнобомбові удари та руйнування інфраструктури. Крім того, припинення авіасполучення та високий рівень небезпеки у зв'язку з військовими діями ускладнюють внутрішній туризм, тому багато людей замість відвідування інших регіонів країни з туристичною метою переїжджають у безпечніші райони. Український туризм втрачає значну частину свого прибутку, оскільки кількість туристів значно зменшилась, а кількість іноземних туристів зменшилась до нуля. Більшість туристичних підприємств в 13 з 24 областей України припинили свою діяльність. [58]

3. ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ

3.1 ШЛЯХИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Внаслідок активних бойових дій, які відбуваються безпосередньо на її території, Україна зазнає значних збитків, які не обмежуються лише економічними. Науковці та практики активно розробляють моделі економічного розвитку, які враховують нові тенденції міжнародного ринку туризму та світових цивілізаційних процесів, з метою подолання кризових явищ у туристичній сфері. Це особливо актуально для України, яка намагається знайти своє місце в економічній та геополітичній архітектурі світу. Важливим завданням є розробка концептуальних підходів до стратегії відновлення, яка допоможе змінити країну. За допомогою Європейського Союзу через його Департамент цивільного захисту і операцій з гуманітарної допомоги можна створити загальний алгоритм дій для створення національної системи фіксації та документування фактів руйнувань. Ця система може складатись з організаційно-правового компоненту, що включає підсилення ролі контролюючих органів, надання їм гарантій безпеки, коригування форм перевірок та способів фіксації порушень, а також з інформаційно-технічного компоненту, що передбачає створення онлайн бази даних під адмініструванням ДСНС. Це дозволить провести оцінку заподіяної шкоди та прийняти рішення про доцільність відновлення об'єктів. Цей процес є важливим для забезпечення ефективного реагування на негативні наслідки руйнування культурної інфраструктури в Україні. [29, с.90]. Збереження сталості та розвитку є надзвичайно актуальним завданням для всього світу, оскільки країни зіткнулися з різними проблемами, такими як загроза війни, знищення культурної спадщини, економічний спад та продовольча криза. Досвід інших країн показує, що політичне рішення є передумовою для відновлення, засноване на геополітичній доцільності та національному патріотизмі для визначення моделі розвитку. Україні необхідна розробка та

реалізація сучасної концепції реконструкції країни з урахуванням реальної геополітичної ситуації для успішної економічної реконструкції. У стратегії сталого розвитку України до 2030 року визначений вектор безпеки як пріоритет, що означає забезпечення безпеки держави, бізнесу та громадян, захист інвестицій та приватної власності, забезпечення миру та захист кордонів, чесного та неупередженого правосуддя. Безпека життя та здоров'я людини є головним пріоритетом.[30]. Науковці зазначають, що на даний момент складно прогнозувати, як саме буде відбуватися відновлення економіки України після війни. Однак, формування уявлень про можливі сценарії цього процесу є важливим для Уряду, суспільства та міжнародної спільноти, яка повинна активно допомагати відновленню економіки України після війни.[10]. Цю жорстоку війну в Україні можна з впевненістю охарактеризувати як фактор, що значно перетворить туристичну галузь країни, в результаті чого на новому етапі після війни з'являться нові напрямки туризму і відродиться внутрішній туризм. Напевно, збільшиться інтерес до відвідування тих місць, що стали символами цієї війни. Якщо раніше туристи подорожували місцями козацької слави, такими як Холодний Яр, Черкащина, Хортиця, то скоро до них приєднаються нові місця, що символізують нашу нинішню славу, такі як Ірпінь, Ворзель, Бородянка, Лиман і т.д. У цьому контексті дуже важливо створити туристичні програми та тури, щоб люди могли на власні очі побачити наслідки війни та зрозуміти, що трапилося. Так, у Державному агентстві розвитку туризму анонсували створення маршрутів пам'яті: частину зруйнованих окупантами об'єктів збережуть для історії, щоб показати, які злочини вчинила країна-агресор в Україні. Мери міст також будуть відновлювати інфраструктуру так, щоб залишити деякі місця недоторканими. Проте, і не всі види туризму стануть легко доступними. Державне агентство розвитку туризму планує створити маршрути пам'яті, які збережуть зруйновані об'єкти, щоб засвідчити злочини, вчинені країною-агресором в Україні. Мери міст також збираються відновлювати інфраструктуру, залишаючи деякі місця недоторканими. Однак не всі види

туризму будуть легко доступні. Наприклад, пляжний туризм на півдні країни буде обмежений через розмінування. У контексті відновлення втраченої історико-культурної спадщини та пропаганди національних і глобальних культурних цінностей, концепція сталого туризму може стати ефективним інструментом. Україна планує відновлювати свої культурні пам'ятки за допомогою різних інструментів, включаючи внутрішні ресурси, підтримку з інших країн та кошти спеціальних фондів. Загальна схема відновлення наразі знаходиться на стадії розробки, але Україна докладає максимум зусиль, щоб зберегти якнайбільше пам'яток. Міністерство культури та інформаційної політики співпрацює з ЮНЕСКО, щоб знайти способи збереження культурних об'єктів під час конфліктів. Найцінніші пам'ятки отримали міжнародний статус "Блакитний щит", що забезпечує посилену охорону. Для захисту цінностей від ушкоджень вони упаковуються в фанерні ящики, обкладаються спеціальною плівкою та бляхою. Громадські організації залучають меценатів та волонтерів, які допомагають у забезпеченні необхідними матеріалами для захисту пам'яток. [6] В умовах воєнного стану, концепція сталого туризму потребує додаткових умов безпеки та всебічного соціального діалогу на рівні галузі та цивілізованої світової спільноти. Волонтери з українського туристичного бізнесу, що працюють на гуманітарному та інформаційному фронтах, підсилюють увагу до історичного і культурного надбання країни, залучають кваліфіковані людські та фінансові ресурси для збереження та відновлення об'єктів культурного надбання. Цей підхід вже дав перші позитивні результати для відродження туристичної індустрії, як тільки війна закінчилася. Отже, це свідчить про те, що реалізація концепції сталості туризму може стати ефективним інструментом для відродження культурної спадщини в Україні.

Маркетингова стратегія в туристичній індустрії України є надзвичайно важливим інструментом, особливо під час воєнного конфлікту. У таких непевних умовах, коли безпека туризму під загрозою і існує значний вплив на

туристичну діяльність, ретельно розроблена маркетингова стратегія може допомогти зберегти і відновити туристичну галузь. [8]

Одним з головних аспектів маркетингової стратегії під час війни є комунікація та іміджова політика. Важливо використовувати ефективні комунікаційні канали для поширення інформації про безпеку туризму в Україні, надійність інфраструктури, заходи безпеки та відновлення після конфлікту. Це допоможе заспокоїти потенційних туристів і створити позитивне уявлення про туристичний продукт України.

Також важливо адаптувати маркетингову стратегію до нових реалій. Наприклад, враховувати зміни в туристичних преференціях та поведінці туристів. Під час воєнного конфлікту туристи шукають більш безпечні і стабільні місця для відпочинку. Тому може бути важливим зорієнтувати маркетингову стратегію на просування альтернативних туристичних напрямків або розвиток спеціалізованих сегментів, таких як екотуризм, культурний туризм або гастрономічний туризм.

Крім того, маркетингова стратегія має спрямовуватися на пошук нових ринків і маркетингових каналів. Умови воєнного конфлікту можуть призвести до зміни географії туристичного попиту. Тому важливо аналізувати туристичні ринки, які залишаються стабільними, і розробляти маркетингові стратегії з урахуванням цих ринків. Також, маркетингова стратегія повинна орієнтуватися на міжнародну співпрацю та партнерство. Україна може співпрацювати з міжнародними туристичними організаціями, інвесторами, туроператорами та іншими зацікавленими сторонами для просування свого туристичного продукту та залучення нових ресурсів.

Концепція маркетингу в туризмі має всеосяжний характер і охоплює різні рівні управління виробництвом, формуванням, просуванням і реалізацією туристського продукту. Вона включає комерційні підприємства, органи державної влади у сфері туризму та території як суб'єктів маркетингового процесу.

Важливими компонентами маркетингової стратегії є стратегічний і тактичний маркетинг, які взаємодоповнюють один одного і виражаються через маркетингову політику. Стратегічний маркетинг фокусується на виборі конкурентноспроможних ринків і прогнозує загальний попит на цих ринках, в то час як тактичний маркетинг зосереджується на ціні, системі збуту, рекламі і просуванні товару.

Операційний маркетинг ставить акцент на конкретні змінні, такі як ціна, система збуту, реклама і просування товару. Він встановлює цілі щодо освоєння частки ринку і визначає маркетинговий бюджет, необхідний для досягнення цих цілей. Однак, без попиту на ринку та врахування потреб споживачів, операційний маркетинг не може успішно працювати. [8;22;44]

Співпраця з місцевими органами влади може бути дуже корисною для туристичних підприємств у просуванні туризму. Ось деякі способи, якими така співпраця може сприяти розвитку туристичного сектора. Місцеві органи влади можуть:

- Виступати партнерами в розробці та реалізації маркетингових кампаній та просуванні туристичного продукту. Вони можуть надати фінансову підтримку, сприяти у створенні маркетингових матеріалів, проводити спільні рекламні заходи тощо.
- Вкладати кошти в розвиток туристичної інфраструктури, такої як дороги, готелі, ресторани, парки, відпочинкові зони тощо. Це сприятиме залученню більшого потоку туристів та поліпшенню умов для розвитку туристичних підприємств.
- Створювати сприятливі умови для розвитку туристичного бізнесу шляхом спрощення адміністративних процедур, надання фінансової та консультативної підтримки, організації навчальних програм для підприємців тощо.
- Сприяти організації та підтримці туристичних подій, фестивалів, ярмарків та інших заходів, що привертають увагу туристів. Це

допомагає просунути регіон як привабливий туристичний напрямок.

Виконувати важливу роль у збереженні природних та культурних ресурсів регіону. Це дозволяє зберегти унікальність туристичних об'єктів та забезпечити сталі привабливість для відвідувачів.

Співпраця з місцевими органами влади є ключовим фактором для успішного просування туризму. Вона допомагає створити сприятливе середовище для розвитку туристичних підприємств, привертає більше туристів, сприяє створенню нових робочих місць та збільшенню економічного впливу туризму на регіон.

Отже, маркетингова стратегія в туристичній індустрії України під час воєнного конфлікту є критично важливою. Вона має спрямовуватися на комунікацію, адаптацію до нових реалій, пошук нових ринків та міжнародну співпрацю. Ефективна маркетингова стратегія може допомогти зберегти туристичну галузь під час конфлікту та сприяти її відновленню після нього.

У будь-якій галузі економічної діяльності, включаючи туризм, важливо створювати сприятливі умови для комфортного туристичного досвіду та забезпечувати повну безпеку. Суб'єкти туристичної індустрії повинні мінімізувати та запобігати загрозам, що стосуються безпеки туристів.

Забезпечення безпеки в туризмі включає комплекс заходів, які передбачаються національним законодавством, з метою забезпечення безпечного переміщення туристів, їх перебування, збереження здоров'я, життя та майна. Згідно зі статтею 13 Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про туризм"", безпека в галузі туризму охоплює соціальний, економічний, правовий та інші аспекти, пов'язані з захистом прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави. Отже, безпека в туризмі включає не лише охорону здоров'я та життя, але також захист майна, цінностей, багажу, обладнання та іншої власності.

Умови, в яких опинилася Україна, ускладнюють розвиток туристичної галузі, оскільки загрози порушують конституційні права громадян. Безпека є

найважливішою умовою успішного розвитку туризму в цих умовах. Різні автори розглядають безпеку туризму з двох позицій: безпеки здійснення туристичної діяльності та забезпечення безпеки туристів, захисту їхнього життя, здоров'я та майна. [20; 56].

Дослідження проблеми безпеки туризму під час надзвичайної ситуації може ґрунтуватись на розумінні туристичної діяльності як взаємодії людини з небезпечним середовищем, або включати більш широкі аспекти, такі як генезис загроз безпеці туризму, вплив цих загроз на туристичний бізнес, туристів, місцеве населення та дестинації. Крім того, дослідження може зосередитись на вивченні реакцій усіх суб'єктів туристичної галузі на наявні та потенційні загрози безпеці туризму. [47].

Негативний вплив воєнних дій на туризм проявився у потенційних та реальних загрозах для безпеки на всіх рівнях: економічній безпеці туризму, безпеці туристичних об'єктів та дестинацій, та безпеці туристів. Зокрема, умови воєнного конфлікту ускладнили забезпечення безпеки на окремих територіях, оскільки можливе пошкодження природних та історико-культурних об'єктів, а також об'єктів туристичної інфраструктури. Це може призвести до загрози життю та здоров'ю туристів, пошкодження та втрати майна, а також виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру. В умовах війни, найбільш серйозною загрозою для туристів є порушення їх основного права на життя, такі як вбивства, тілесні ушкодження, викрадення на захоплених територіях та примусове переселення, катування та інші форми насильства. Це вимагає введення обмежень на відвідування певних територій як на Сході, так і на Заході України, для гарантування безпеки туристів. Однак, через наявні загрози та складність забезпечення безпеки туристів на всій території держави, туристична галузь України зазнала великих втрат з початку війни, у зв'язку з повною зупинкою в'їзного туризму, обмеженням ділового туризму та лікувально-оздоровчого туризму.

Головною метою держави щодо відновлення та розвитку туристичної галузі є забезпечення безпеки туризму на політичному, соціальному,

фінансовому, екологічному, інформаційному, медичному та безпечному туристичному обслуговуванні, а також безпечному становищу туристичних споруд та обладнання. Забезпечення безпеки туризму є важливою складовою національної безпеки. Ефективність державно-правового регулювання туристичної галузі залежить від багатьох соціально-економічних, політико-правових, міжнародних, екологічних, культурних та інших факторів і умов, які змінюються в різні періоди розвитку туризму, суспільства та держави. Оскільки ситуація в сфері туризму на даний момент складна, необхідне вдосконалення нормативно-правового регулювання галузі. Для забезпечення прав громадян, туристичних підприємств та держави в сфері туризму необхідно прийняти Закон України «Про безпеку туризму», який повинен враховувати різноманітні аспекти проблеми та існуючі ризики на всіх етапах туристичної діяльності та на всіх туристичних територіях та об'єктах. При цьому можна використовувати досвід правових систем інших країн, де розвиток туристичної галузі є пріоритетом, а також де галузь туризму успішно розвивається в умовах війни.

Саме відновлення функціонування галузі слід розпочати з регіонів, які найменше постраждали від війни. Це дозволить сформувати першочергову основу для прийому туристів. Інвестиційні потоки мають рухатися від Заходу на Південь і на Схід: від Львова до Одеси та Києва, а далі — в інші регіони після відновлення усієї необхідної інфраструктури та розмінування територій.

3.2 ТУРИСТИЧНИЙ ДОСВІД ІНШИХ КРАЇН

Туристичні підприємства в Україні повинні знайти нові способи реклами та продажу своїх продуктів і послуг, щоб відновити позиції на міжнародному ринку туристичних послуг після війни. Один з можливих способів - створення системи раціональних взаємозв'язків для вирішення певних завдань, яка дозволить забезпечити синергетичні зв'язки та посилити дії один одного. Також корисно вивчити досвід інших країн, що були в кризових ситуаціях, зокрема Хорватії, яка успішно відновила сферу туризму

після громадянської війни 1990-х років завдяки розкриттю своїх туристичних «родзинок» та піар-кампанії країни. Географічні особливості країни, її пляжі та острови, які отримали «блакитний прапор» за чистоту та екологічність, зіграли важливу роль у привабливості Хорватії для туристів, що приносить близько 15% ВВП країни. [10]. Крім Хорватії, варто також звернути увагу на досвід Кіпру, який став одним з найбільш популярних туристичних напрямків після етнічних конфліктів між грецькою та турецькою громадами. Підхід до реклами туризму на Кіпрі був аналогічний до Хорватії: визначення основних переваг туризму та масштабна реклама у інших країнах. [9]. Ізраїль є ще одним прикладом успішного відновлення сфери туризму навіть під час постійних воєн з Палестинською територією. Здається, ізраїльський туризм зумів ефективно адаптуватися до триваючого військового конфлікту. [9]. Ще одним важливим кроком для відновлення українських туристичних зон, зокрема на узбережжі, є необхідність розмінування територій, що складає площу близько 20 тис. кв. км за оцінками експертів. Це може вимагати значних зусиль та витрат часу та коштів, але необхідне для забезпечення безпеки та доступності прибережних туристичних напрямків. Якщо цього не зробити, то більшість з цих місць можуть залишитись небезпечними та недоступними для туристів протягом кількох років, що може призвести до значних втрат для туристичних секторів відповідних регіонів. [45]. Концептуальні засади перебудови туристичного потенціалу після війни в Україні визначають стратегію розвитку вітчизняного туризму в контексті повоєнної відбудови. Наприклад, після війни з Росією, Грузія стала відомою на весь світ завдяки зростанню інвестиційного потоку у туристичну галузь. Однак, порівняння з іншими країнами, що пройшли війну, є некоректним, оскільки конфлікт в Україні був набагато руйнівнішим, ніж в інших країнах, таких як Хорватія, Ізраїль або Грузія. Відновлення прибережних туристичних територій є одним зі важливих напрямків відновлення українських туристичних зон, які потребують значних витрат часу та коштів, але без цього більшість прибережних туристичних напрямків будуть небезпечними та недоступними для туристів. Україна стала

свідком надзвичайної кризи в туристичній галузі, яка не має аналогів в інших країнах. Відновлення туризму в Україні є критично важливим, і має бути розпочато негайно. Пропонується ряд заходів для досягнення цієї мети, таких як: включення туризму до програм післявоєнного відновлення, розпочати перемовини з готельними мережами щодо їх входу в Україну, підготовка масштабної маркетингової кампанії для зовнішніх ринків, щоб привернути увагу до України як безпечної локації для подорожей. Додатково, розробити туристичні програми по місцях військової слави Збройних сил України. З огляду на те, що увесь світ вже знайомий з Україною, ці заходи можуть сприяти відновленню туристичної галузі та збільшенню зацікавленості до нашої країни. [52] Особливості відпочинку та відвідування природних зон в різних областях України наступні:

- Зелені зони та ліси, розташовані поза межами житлових масивів, заборонено відвідувати у Київській, Черкаській, Полтавській та Волинській областях, однак дозволено відпочивати біля водойм, перелік який визначений військовою адміністрацією.

- У Львівській області дозволено відвідувати ліси, але заборонено пересуватися по них на транспорті, за виключенням випадків, коли через ліс пролягає транзитний шлях або людина пересувається на велосипеді. Дозволено відпочивати біля водойм, перелік яких встановлений військовою адміністрацією.

- У Закарпатській області дозволено відвідувати ліси, за виключенням частини Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного парку. Заборонені польоти на одномоторних літаках.

- У Івано-Франківській області дозволено відвідувати ліси та гори, однак заборонено пересуватися по них на джипах, квадроциклах та мотоциклах.

У зелених зонах та лісах, розташованих поза межами житлових масивів, заборонено відвідування в Особливості Київ, Київській, Черкаській, Полтавській та Волинській областях. У Тернопільській області, на курорті Буковель, дозволено відвідування лісів, проте заборонено розпалювати

багаття. У Вінницькій області заборонено відвідування лісів, але дозволена туристична діяльність біля водойм, окрім місць, які знаходяться неподалік від об'єктів інфраструктури. У Рівненській області дозволено відвідувати ліси, збирати гриби та ягоди, а у Житомирській області - з обмеженнями та за винятком територій, що розташовані біля кордону з Білоруссю. В Хмельницькій області дозволено працювати закладам культури з укриттям. Туристичні об'єкти у всіх цих областях працюють в звичному режимі. У Чернівецькій області дозволено відвідувати ліси, і туристичні об'єкти функціонують у звичайному режимі. У Миколаївській області дозволено відвідувати певні лісові урочища, які були визначені військовою адміністрацією, з деякими обмеженнями в зв'язку з закінченням війни. Після закінчення війни, багато туристів мають бажання відвідати місця, де відбувалися бойові дії. Відновлення туристичної інфраструктури можливо завдяки допомозі інших країн та міжнародних організацій. Нові туристичні формати, такі як екотуризм та урбан-культура, мають потенційний успіх. Національні офіси українського туризму можуть бути відкриті в країнах світу.

В рамках стратегічних орієнтирів відновлення туризму в Україні після війни, можна відзначити кілька перспективних напрямків, які включають:

- 1) розвиток різних видів туризму, таких як діловий, освітній, спортивний, медичний, зелений та воєнний;
- 2) створення програм підтримки туристичних суб'єктів діяльності на державному та міжнародному рівнях;
- 3) налагодження співпраці з іншими країнами у підтримці туристичної діяльності;
- 4) залучення іноземних туристів до пам'ятних місць та повоєнних маршрутів;
- 5) пошук нових методів та способів реалізації туристичних послуг.

Для формування конкурентної переваги України в туристичній індустрії варто просувати унікальні українські бренди за кордоном та використовувати

різні рівні розвитку туризму, що відповідають туристичному напрямку, інвестиційним проектам та місцевим особливостям. Крім того, для досягнення успіху в цій галузі, важливо вивчати досвід інших країн, які ефективно відновили індустрію туризму після кризових ситуацій, включаючи війни.

Україна має значний туристичний потенціал. Щорічно її відвідує велика кількість туристів зі всього світу. Проте в лютому 2022 році туристична галузь нашої держави зіткнулась з важким випробуванням – російсько-українською війною. Військовий конфлікт призвів до руйнування туристичної інфраструктури в багатьох регіонах України, втрати іноземних туристів, заборони використання повітряного простору та інших негативних наслідків. Попри це туризм продовжує функціонувати, проте має певні особливості, зумовлені ситуацією в нашій державі. До них можна віднести формування туристичних маршрутів з урахуванням наявності бомбосховищ, планування туристичних мандрівок відповідно до дії комендантської години, дотримання заборон, до яких відносяться прогулянки та екскурсії біля об'єктів критичної чи військової інфраструктури, проведення масових заходів, відвідування лісів, водойм та гірських маршрутів в різних регіонах України. Незважаючи на складну ситуацію в туристичній галузі в післявоєнний час вона повинна стати ключовою у стратегії економічного відновлення. Однак працювати над цим потрібно вже сьогодні. Зокрема, необхідно включити розвиток туризму в програми післявоєнного відновлення, вести перемовини зі світовими готельними мережами щодо їх виходу в Україну, підготувати масштабну маркетингову кампанію для зовнішніх ринків, розробити туристичні програми по місцям військової слави ЗСУ, працювати над відновленням туристичної інфраструктури, просувати нестандартні формати туризму, відкривати національні офіси туризму в інших країнах. Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування запропонованих напрямів розвитку туризму для туристичних компаній, що відновлюватимуть свою діяльність в післявоєнний період.

3.3 РЕКОМЕНДАЦІЇ ТУРФІРМАМ ЩО ДО ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах інформатизації та глобалізації економіки, забезпечення адекватної системи управління стає важливим фактором функціонування будь-якої економічної системи. У такому контексті стратегічний менеджмент визнається провідним підходом до управління в умовах непередбачуваності та змінливості бізнес-середовища. З урахуванням цих умов, важливі правові аспекти включають розробку національної стратегії сталого розвитку туризму, формування законодавчого поля для суб'єктів господарювання в туристичній діяльності, встановлення основних напрямів державної політики у сфері туризму та розробку рекомендацій для удосконалення туристичної діяльності.

Серед адміністративних заходів важливі ліцензування туристичної діяльності, стандартизація та сертифікація туристичних послуг, здійснення статистичного аналізу та спостережень у сфері туризму, а також застосування адміністративно-економічних санкцій за порушення законодавства.

Економічні заходи включають виділення бюджетних коштів на розвиток туризму, створення сприятливого інвестиційного клімату для будівництва та модернізації матеріально-технічної бази туризму, розробку системи оподаткування туризму та розвиток страхових послуг у сфері туризму.

Екологічні заходи включають встановлення гранично допустимих норм навантаження на туристичні ресурси, попередження стихійних лих, контроль якості продуктів харчування, забезпечення сприятливого екологічного стану туристичного довкілля та раціональне планування забудови територій.

Організаційні заходи включають створення й ведення реєстру туристичних ресурсів, підготовку й підвищення кваліфікації кадрів у сфері туризму, співробітництво з міжнародними туристичними організаціями, проведення виставок, конференцій з проблем туризму.

Правові заходи включають розробку та виконання регіональної стратегії сталого розвитку туризму, затвердження та реалізацію проектів регіональних та місцевих програм розвитку туризму.

Адміністративні заходи включають видачу дозволів на туристичний супровід, проведення статистичного аналізу ринку туристичних послуг на адміністративно-територіальному рівні, надання методичної та консультативної допомоги суб'єктам туристичної діяльності, подання пропозицій щодо анулювання ліцензій та охорону туристичних ресурсів.

Економічні заходи включають підтримку та розвиток туристичної інфраструктури, виділення та використання коштів з місцевих бюджетів для програм розвитку туризму, залучення місцевого населення до туристичної діяльності шляхом створення нових робочих місць.

Екологічні заходи включають забезпечення сприятливого екологічного стану туристичного довкілля, раціональне планування територій, контроль дотримання гранично допустимих норм навантаження на туристичні ресурси.

Організаційні заходи включають розробку нових туристичних маршрутів, соціальну рекламу туристичних ресурсів, створення регіональних інформаційних центрів, підготовку та перепідготовку кадрів у галузі туризму, проведення інвентаризації місцевих туристичних об'єктів.

На рівні суб'єкта туристичної діяльності правові заходи включають розробку та реалізацію стратегії сталого розвитку, адміністративні - отримання необхідних дозволів та контроль за реалізацією стратегії, а також сертифікацію та стандартизацію діяльності.

Багато туристів проявляють інтерес до місць та пам'яток, пов'язаних з трагічними подіями, такими як поле бою чи цвинтар видатних людей. Цей вид туризму, в якому люди відвідують місця, пов'язані з минулими трагедіями, має назву "темний туризм". Це поєднання відвідування таких місць з елементами екстремального туризму. Термін "темний туризм" був введений дослідниками з Каледонського університету (Велика Британія) у 1996 році. Цей вид туризму включає в себе туризм катастроф, містичний туризм, некропольний та танатотуризм. П. Стоун (США) досліджував цю тему та опублікував свої роботи на цю тему. [30]. Автор описує систему, яка допомагає визначити, чи підходить певний об'єкт для темного туризму. Він виділяє різні місця для

темного туризму, починаючи від найекстремальніших туристичних заходів до більш комерційних місць, де головною метою є розваги для туристів. Україна має багату історію, пов'язану з безліччю об'єктів, які цікаві для любителів темного туризму. Одним з найвідоміших місць є Чорнобильська зона відчуження. Це місце завжди привертало увагу людей, але особливо велика кількість нелегальних відвідувачів з'явилася після виходу комп'ютерної гри «S.T.A.L.K.E.R» в 2007-2009 роках. Інтерес до цієї трагедії, особливо серед іноземців, ще більше зрос після виходу американсько-британського серіалу «Чорнобиль» у 2019 році. За даними Центру організаційно-технічного і інформаційного забезпечення управління зоною відчуження (ДП «ЦОТІЗ»), у 2021 році зону відвідали понад 73 тисячі осіб, з них майже 34 тисячі - іноземці. [39]. Україна має значні ресурси для розвитку туризму, включаючи містичний туризм, який можна здійснити, відвідавши такі пам'ятки як Золочівський, Підгорецький, Олеський замки (Львівська обл.), Соминське озеро (Волинська обл.), замок Паланок (м. Мукачєво), гора Жеваха (Одеська обл.), Кам'яні могили (Запорізька обл.), Кременецький замок (Тернопільська обл.), Антонієві печери Троїцько-Іллінського монастиря (Чернігівська обл.) та інші. Крім того, Україна має відомі місця для некропольного туризму, такі як Байкове кладовище (Київ) та Личаківське кладовище (Львів), які стали популярними серед туристів. Події, що відбувались на теренах України, залишили багато пам'яток, пов'язаних з трагічними сторінками її історії. Такі місця, як Поле козацької битви під Берестечком, Меморіал пам'яті героїв Крут, Національний історико-меморіальний заповідник «Биківнянські могили», Бабин Яр, Меморіальний музей тоталітарних режимів, Національний музей-меморіал жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького» та інші, стали відомими об'єктами танатотуризму. Окрім того, в Україні можна займатися мілітарітуризмом, що відрізняється від класичного темного туризму тим, що полягає в відвідуванні місць активних бойових дій. Хоча коли воєнні дії на території припиняються, зазвичай залишається безліч пам'яток, які можуть бути використані для розвитку "темного" туризму. Розвиток такого виду

туризму зазвичай пов'язаний з повоєнною ситуацією. Наприклад, у період з 1992 по 1995 рік, коли столиця Боснії і Герцеговини була під облогою, світові медіа постійно публікували фотографії міста та його жителів. Після закінчення війни туристи почали активно відвідувати Сараєво, щоб особисто побачити міст Врбанья, який місцеві жителі називають мостом Ольги та Суади або мостом Бошко і Адміри.

Таким чином, "темний" туризм з кожним роком стає все більш популярним видом туризму, що відповідає змінюючимся вподобанням туристів та новим тенденціям. Цей вид туризму надає клієнтам нових та унікальних вражень. Основні причини, які стимулюють туристів подорожувати "темними" місцями, включають бажання отримати нові враження, ознайомитися з історією своєї або іншої країни, патріотизм, авантюризм та пам'ять.

Військовий туризм полягає в подорожах до зон активних або минулих бойових дій з метою відвідування пам'яток або дослідження історії. У багатьох містах світу, включаючи столиці, є пам'ятники загиблим, а також музеї зброї та картинами, пов'язаними з війнами. Змістовна частина цього туризму пов'язана з безперервними війнами в історії, які охоплюють майже кожен куточок земної кулі. В Україні також були багато війн, починаючи з війн князів Київської Русі з печенігами і закінчуючи Другою Світовою війною. Ці війни залишили фізичні сліди і артефакти, які досі знаходять на українській землі і є цікавими для туристів. Незважаючи на те, що Друга Світова війна повинна була стати прикладом того, до чого може привести війна, на жаль, так не сталося. На сьогодні Україна знову переживає війну, і це вкрай важливо пам'ятати. Майже в кожному селі України є пам'ятник на честь перемоги над нацистською Німеччиною або братська могила солдат, що боронили Батьківщину. Наприклад, в Україні є багато пам'ятників, які присвячені Другій світовій війні, і вони є охороняються на державному рівні. До таких пам'яток належать цвинтар німецьких полонених у Донецьку, Парк Вічної Слави в Києві та місто Харків, яке є символом незламності, незважаючи на те, що його

вщент розбили. [25]. Навіть лише на Харківщині можна побачити масштаби воєнних подій, оскільки тут є майже 949 населених пунктів з братськими могилами та пам'ятками, присвяченими подіям 1939-1941 років. У той же час, багато культурних та наукових інституцій, шкіл, бібліотек, та художніх галерей на Харківщині було знищено та пограбовано під час війни. Наприкінці серпня 1943 року Харків було звільнено від німецької окупації. [28]. У весні 1943 року під час битви біля села Соколове загинуло 598 радянських та чехословацьких військовослужбовців, кількість жертв, які поховано в братській могилі в Парку Пам'яті. Чехословацька армія, разом з солдатами Червоної армії, брали участь у цій битві та завдали значних втрат німецькій армії, незважаючи на те, що перша зазнала втрат. Отакар Ярош став першим іноземним військовослужбовцем, який отримав звання Героя Радянського Союзу посмертно. З 1958 року на місці битви функціонує Музей бойового братерства, що є місцем пам'яті про героїзм своїх військовослужбовців для Чехії, Словаччини і країн колишнього Радянського Союзу. На основі подій, які сталися під селом Соколове, було знято однойменний фільм чеським режисером Отакаром Ваврою. Кожні 5 років з 8 березня на полі під селом проводилася реконструкція битви до 2022 року. Це є прикладом успішного використання воєнно-історичної спадщини для залучення туристів в регіон. [33; 54]. У ХХІ столітті війну можна спостерігати практично в онлайн-режимі. Практично весь світ спостерігає та вболіває за Україну в її війні з Росією. Українці живуть із цим у прямому ефірі. У майбутньому іноземні туристи, ймовірно, захочуть відвідати Київську область, включаючи селища Бучу, Ірпінь і Гостомель, де був знищений найбільший літак світу АН-225 «Мрія», острів Зміїний, неподалік від якого потонув флагман російського флоту, і Маріуполь, який є живим прикладом незламності людей, які з сміливістю роблять ремонти під час війни та продовжують жити, незважаючи на все. Сьогодні один із українських проєктів (360war.in.ua) створив панорамні фото 360° зі звільнених міст Київщини – Бучі, Ірпеня, Гостомеля, Бородянки, Макарова та Горенки. Окрім якісних панорамних знімків також надається

короткий опис трагічних подій кожного міста з початку повномасштабного вторгнення. З перших днів вторгнення ці міста Київської агломерації зазнали масованих авіаударів та звірств окупантів. Кадри розстріляних у Бучі мирних жителів, вбитих в евакуаційних машинах з Ірпеня, найбільш зруйнованого міста Київщини Бородянки облетіли весь світ. Проєкт уже зараз дозволяє всім охочим побачити у форматі 3D вигляд деокупованих міст, які мужньо захищали Київ ціною зруйнованих домівок та втрачених життів [29]. Після закінчення військових дій, іноземні спостерігачі за подіями в Україні прагнутимуть особисто побачити поля бою, острови, з яких лунали рішучі заклики до ворожого корабля, скуштувати солодкі Херсонські кавуни та відвідати відважне козацьке місто Ізюм. Ми шануємо наших героїв та міста, які встояли перед окупацією, присвоюємо їм звання героїв і вдячні за будь-який прояв любові до нашої країни.

ВИСНОВКИ

У даній кваліфікаційній роботі було досліджено особливості функціонування туристичних фірм в умовах воєнного стану. Було проаналізовано вплив воєнних конфліктів на туристичну індустрію та виділено основні проблеми, з якими зіштовхуються туристичні фірми в умовах воєнного стану.

Дослідження показало, що воєнний конфлікт може серйозно підірвати роботу туристичних фірм, що діють в районах бойових дій. Зокрема, падає попит на туристичні послуги, збільшується ризик для туристів, зменшується доступність до інфраструктури, збільшується кількість обмежень та перешкод щодо виїзду на відпочинок.

Водночас, дослідження показало, що деякі туристичні фірми знаходять можливості для розвитку та збереження свого бізнесу в умовах воєнного стану. До таких можливостей належать: залучення нових ринків збуту, розширення послуг на місцевому рівні, а також залучення клієнтів з інших країн, які шукають безпечні туристичні напрямки.

Україна має значний туристичний потенціал. Щорічно її відвідує велика кількість туристів зі всього світу. Проте в лютому 2022 році туристична галузь нашої держави зіткнулась з важким випробуванням – російсько-українською війною. Військовий конфлікт призвів до руйнування туристичної інфраструктури в багатьох регіонах України, втрати іноземних туристів, заборони використання повітряного простору та інших негативних наслідків. Попри це туризм продовжує функціонувати, проте має певні особливості, зумовлені ситуацією в нашій державі. До них можна віднести формування туристичних маршрутів з урахуванням наявності бомбосховищ, планування туристичних мандрівок відповідно до дії комендантської години, дотримання заборон, до яких відносяться прогулянки та екскурсії біля об'єктів критичної чи військової інфраструктури, проведення масових заходів, відвідування лісів, водойм та гірських маршрутів в різних регіонах України. Незважаючи на складну ситуацію в туристичній галузі в післявоєнний час вона повинна стати

ключовою у стратегії економічного відновлення. Однак працювати над цим потрібно вже сьогодні. Зокрема, необхідно включити розвиток туризму в програми післявоєнного відновлення, вести перемовини зі світовими готельними мережами щодо їх виходу в Україну, підготувати масштабну маркетингову кампанію для зовнішніх ринків, розробити туристичні програми по місцям військової слави ЗСУ, працювати над відновленням туристичної інфраструктури, просувати нестандартні формати туризму, відкривати національні офіси туризму в інших країнах. Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування запропонованих напрямів розвитку туризму для туристичних компаній, що відновлюватимуть свою діяльність в післявоєнний період.

Внутрішній та зовнішній туризм активізувався, однак є дуже обмеженим та залежним від ситуації в країні, що обумовлено продовженням бойових дій в багатьох регіонах України, загрозою ракетних ударів по всій території держави, зруйнованою інфраструктурою та низькими доходами громадян. В зв'язку з цим він має певні особливості, які пов'язані переважно з безпекою українських та іноземних громадян. Під час війни ситуація з туристичною галуззю нашої держави виглядає досить песимістично. Однак є надія, що після закінчення конфлікту вона почне відроджуватися.

РЕЗЮМЕ

Ця дипломна робота досліджує вплив воєнного стану на функціонування туристичних фірм і вивчає стратегії, які вони використовують для збереження своєї діяльності та привабливості для клієнтів. Робота включає огляд літератури та аналіз статистичних даних, а також дослідження досвіду туристичних фірм, що продовжують працювати в умовах воєнного конфлікту.

Аналізується вплив воєнного стану на туристичні маршрути, обмеження та безпекові заходи, а також зміни в попиті та пропозиції туристичних послуг. Досліджуються різні стратегії туристичних фірм, такі як відкриття офісів у безпечних країнах, розробка нових туристичних напрямків та використання евакуаційних рейсів.

На основі отриманих даних проводиться порівняльний аналіз ефективності стратегій туристичних фірм в умовах воєнного стану. Робота надає висновки та рекомендації, які можуть бути корисними для туристичних фірм, які операціонують у воєнних умовах, допомагаючи їм вижити та розвиватися.

Ключові слова: туристичні фірми, воєнний стан, стратегії, туристичні маршрути, безпека, рекомендації.

RESUME

Summary of the thesis "Peculiarities of the operation of tourist companies in the conditions of martial law":

This thesis examines the impact of martial law on the functioning of tourism firms and examines the strategies they use to maintain their operations and appeal to customers. The work includes a review of the literature and analysis of statistical

data, as well as a study of the experience of tourism firms that continue to work in the conditions of a military conflict.

The impact of martial law on tourist routes, restrictions and security measures, as well as changes in the demand and supply of tourist services are analyzed. Different strategies of travel firms are explored, such as opening offices in safe countries, developing new tourist destinations, and using evacuation flights.

On the basis of the obtained data, a comparative analysis of the effectiveness of the strategies of tourist companies in the conditions of martial law is carried out. The work provides findings and recommendations that can be useful for tourism firms operating in a war environment, helping them to survive and grow.

Keywords: tourist companies, martial law, strategies, tourist routes, security, recommendations.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амоша О.О. Мотивації сталого розвитку економіки України в умовах воєнного стану та післявоєнної розбудови // Імперативи економічного зростання в контексті реалізації глобальних цілей сталого розвитку: тези доповідей III Міжнародної науковопрактичної Інтернет-конференції Київського національного університету технологій та дизайну, м. Київ, 10 червня 2022 року. Том 1. – К.: КНУТД, 2022. – С. 89-90.
2. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. Наукові перспективи. 2022. № 5(23). С. 168–180.
3. Барсукова О. Подорожі під час війни: де дозволено відпочивати і як безпечно організувати мандрівку. URL: <https://life.pravda.com.ua/travel/2022/06/20/249177/>.
4. Війна та туризм: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 11 листопада 2022 р.) – К.:ТОВ «Геопринт»,2022. – 57-58 с
5. Голова ДАРТ Олеськів: Після війни туризм зміниться в будь-якому випадку. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/826803.html> (дата звернення: 01.03.2023).
6. Голод А.П. Безпека туризму як об'єкт регіональних економічних досліджень // Інноваційна економіка, 4'2014 (53). Науково-виробничий журнал. С.190-194.
7. Гончарова К. Великі втрати. Стало відомо, як постраждав туризм в Україні через війну. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/poteri-dohodov-stalo-izvestno-postradal-turizm-1655198708.html>.

8. Гордієнко В. Туризм – рушій соціально-економічного розвитку країни. XIII Міжнародний економічний форум. 2018. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/gordienko.pdf.
9. Гостюк В.І. Проблеми правового регулювання безпеки туризму // Європейські перспективи № 6, 2014. С. 162-167.
10. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? URL: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952>
11. Дивувати є чим: як війна змінила туризм на Закарпатті та скільки коштує відпочинок. URL: nizhyn.in.ua
12. До бюджетів Закарпаття надійшло 13,4 млн. грн туристичного збору – вдвічі більше, ніж торік. URL: zakarpatya.net.ua/News/
13. Жирій К. Основні втрати ще попереду: українцям розповіли, як війна вдарила по туризму. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/osnovni-vtrati-shche-popereduukrajincyam-rozpovili-yak-viyna-vdarila-po-turizmu-novini-ukrajina-11866203.html>
14. Журнал Forbes Україна, жовтень-листопад 2022. URL: <https://forbes.ua/forbes-ukraine/forbes-ukraine-zhovten-listopad-2022-20122022-10616>
15. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report-1.pdf
16. Звіт про прямі збитки інфраструктури, непрямі втрати економіки від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України, та попередня оцінка потреб України у фінансуванні відновлення. 2022. URL: <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/>
17. Каднічанський Д., Каднічанська Н. Мілітарний туризм: проблематика термінології та класифікації // Географія, економіка і туризм:

- національний та міжнародний досвід: матеріали XIV Міжнародної наукової конференції.(Львів, 9 жовтня 2020 р.). – Львів, 2020. – С. 132-138.
18. Кількість туристів до України за 1-е півріччя 2021 року зросла на 9% в порівнянні з 2-им півріччям 2020 року. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/kilkosti-turistiv-do-ukrayini-za-pershe-pivrichchya-2021-roku-zrosla-na-9-v-porivnyanni-z-drugim-pivrichchiam-2020-roku>
19. Колосов А. Сценарій післявоєнного відновлення України. По той бік діалогу. URL: <https://dialogueparty.site/article/view/scenariypislyavoyennogo-vidnovlennya-ekonomikiukrajini/>
20. Корж Н.В. Формування системи економічної безпеки індустрії туризму як складової стійкого розвитку туризму в Україні URL: www.nbuv.gov.ua/ejournals/eui/2011_2/11knvtvy.pdf
21. Кукліна Т.С., Цвілий С.М., Журавльова С.М. Загальні тенденції розвитку світового туризму. Науковий журнал. К.: ПВНЗ «МУФ» ; Одеса: ВД «Гельветика», 2022. Вип. 23. С. 12-15
22. Лебедев І. В. Сталий розвиток туризму : досвід Європейського Союзу і завдання для України. Вісник соціально-економічних досліджень. Одеський національний економічний університет. 2018. №3(67). С. 162–173.
23. Маджумдар О. Найважчий сезон. Стали відомі втрати туризму в Україні під час війни. Інформаційне агентство РБК – Україна. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/samyu-trudnyu-sezon-stali-izvestny-poteri1662112736.html> (дата звернення: 07.11.2022).
24. Майстер-клас «Вплив війни на туристичний бізнес в Україні». URL: http://chteiknteu.cv.ua/ua/news_2022_05_14/

25. Матеріали робочої групи «Відновлення та розбудова інфраструктури». URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni>.
26. МКІП продовжує фіксувати воєнні злочини росіян проти культурної спадщини. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7195.html>
27. Новини по темі: Туризм. URL: <https://dip.org.ua/turizm/> (дата звернення: 18.09.2022).
28. Пам'ятки Другої світової війни 1939-1945 років. URL: <https://законодавство.com/zakonukrajiny/stattya-pamyatki-drugoji-svitovoji-viyni-1939-57806.html>
29. Пам'ятки Другої Світової Війни. URL: www.spadschina.kh.ua/пам'ятки-великоївітчизняної-війни.html
30. Пам'ятки під обстрілами: як захистити культуру від війни? URL: <https://zt.20minut.ua/kultura/pamyatki-pid-obstrilami-yak-zahistiti-kulturu-vid-viyni11603231.html>
31. Пам'ятники тим, хто загинув на війні, жодною мірою не можна руйнувати – історик. Богдана Костюк. URL: www.radiosvoboda.org/a/26985152.html
32. Панова І.О. Туризм під час пандемії: наслідки та перспективи // Бізнес Інформ. – 2020. - №5. – С. 226–232. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-5-226-232>
33. Перелік пам'яток Другої Світової Війни Харківської області. URL: www.spadschina.kh.ua/assets/files/Reestri/Perelik_pamyatok_Drugoi_Svito_voi_viyny_Xarkivsk_a_obl.pdf
34. Петерварі Н. Відпочинок під час війни: що пропонують туристам на Закарпатті? Новини Закарпаття. 2022. № 25. С. 7.
35. Пилипчинець В. Мертвий літній сезон у райському куточку. Новини Закарпаття. 2022. № 26. С. 6.

36. Про туризм: Закон України від 1995. № 31 / Верховна Рада України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text> (дата звернення 7.12.2022).
37. Проект Закону України від 07.08.2018 № 9015 «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року».
38. Станом на жовтень МКІП зафіксувало 540 пошкоджень об'єктів культурної інфраструктури. URL: www.ukrinform.ua/rubric-culture/3588369-stanom-na-zovten-mkip-zafiksuvalo-540-poskodzen-obektiv-kulturnoi-infrastrukturi.html З. Драчук Ю.
39. Туризм в Україні. URL: https://vue.gov.ua/Туризм_в_Україні
40. Туризм в умовах війни URL: <https://www.synevyr.info/туризм-в-умовах-війни/>
41. Туризм воєнного часу: хто і як їздить подорожувати з України. URL: <https://www.unian.ua/tourism/lifehacking/turizm-voyennogo-chasuhto-i-yak-jizdit-podorozhuvati-z-ukrajini-11925096.html> (дата звернення: 07.11.2022).
42. Туризм під час війни 2022. Zaxid.net. URL: https://zaxid.net/turizm_pid_chas_viyni_2022_fakti_vid_turistichnih_firm_lvova_n1542665
43. Туристична статистика України: динаміка податкових надходжень по регіонах URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turistichna-statistika-ukrayini-dinamika-podatkovih-nadhodzen-po-regionah>
44. Худавердієва В.А. Основні напрямки трансформації маркетингової діяльності туристичних компаній в умовах скорочення туристського потоку. International Science Group. International Science Journal of Management, Economics & Finance. 2022; Vol. 1, No. 3, 2022, pp. 14-33. doi: 10.46299/j.isjmef.20220103.2..
45. Цвілій С., Кукліна Т. Стратегічні маркетингові пріоритети готельно-ресторанного підприємства в посткоронавірусному середовищі

- вітчизняного туристичного ринку. Особливості розвитку ринку туристичних послуг України під впливом COVID-19 та карантинних обмежень: монографія [Елек. ресурс]. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2021. С. 48-80.
- 46.Цвілій С.М., Корнієнко О.М. Посткоронавірусне відновлення бізнес-активності мікропідприємств сфери гостинності регіону. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. Том 32(71). К.: ВД «Гельветика», 2021. № 3. С. 73-78.
- 47.Центр організаційно-технічного і інформаційного забезпечення управління зоною відчуження. URL: <https://cutt.ly/EH9tviR>
- 48.Штефаньо О. Із літаків туристи пересіли на автобуси, а замість Єгипту – переважно Болгарія. Новини Закарпаття. 2022. № 30. С. 5.
- 49.Штефаньо О. Мукачівський екскурсовод став виробником перископів, які рятують життя наших воїнів. Новини Закарпаття. 2022. № 33. С. 5.
- 50.Шуміхін Є. Голова ДАРТ Олеськів: Після війни туризм зміниться в будь-якому випадку. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/826803.html>. (дата звернення: 22.03.2023)
- 51.Як війна в Україні вплинула на європейський туризм. URL: www.golos.com.ua/article/360967

52. Charkina T., Pikulina O., Zadoja V., Tsviliy S. Improvement of the tourism industry management due to introduction of new trends and types of tourism. Philosophy, economics and law review: Scientific Journal. Dnipro: DSUIA, 2022. Volume 2, no. 1. 231 p. Pp. 108-117
53. Economist Intelligence Unit: веб-сайт. URL: www.eiu.com/default.aspx (дата звернення: 30.03.2023).
54. Military museums in Ukraine. URL: <https://www.inspirock.com/military-museums-in-ukraine>
55. Prysedska V. How the tourist industry survives the war. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62004034>. [in Ukrainian]
56. Stone, Philip (2006) A Dark Tourism Spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. URL: http://clock.uclan.ac.uk/27720/1/27720%20fulltext_stamped.pdf
57. United Nations: веб-сайт. URL: <https://news.un.org/en/> (дата звернення: 30.03.2023).
58. Zavarika G. M. Military tourism as a peculiarity of tourism development in a post-conflict territory. Journal of geology geography and geoecology. 2022. 31 (1). pp.186-193. DOI: <https://doi.org/10.15421/112218>